М. Тарасюк.

Легіон імени Симона Петлюри — Антикомуністичне Об'єднання Колишніх Військовиків Совєтської Армії

ШТУРМ

Військово-політичний журнал ЛЕҐІОНУ імени СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Ч. 3-4 (5-6)
червень-липень
1953

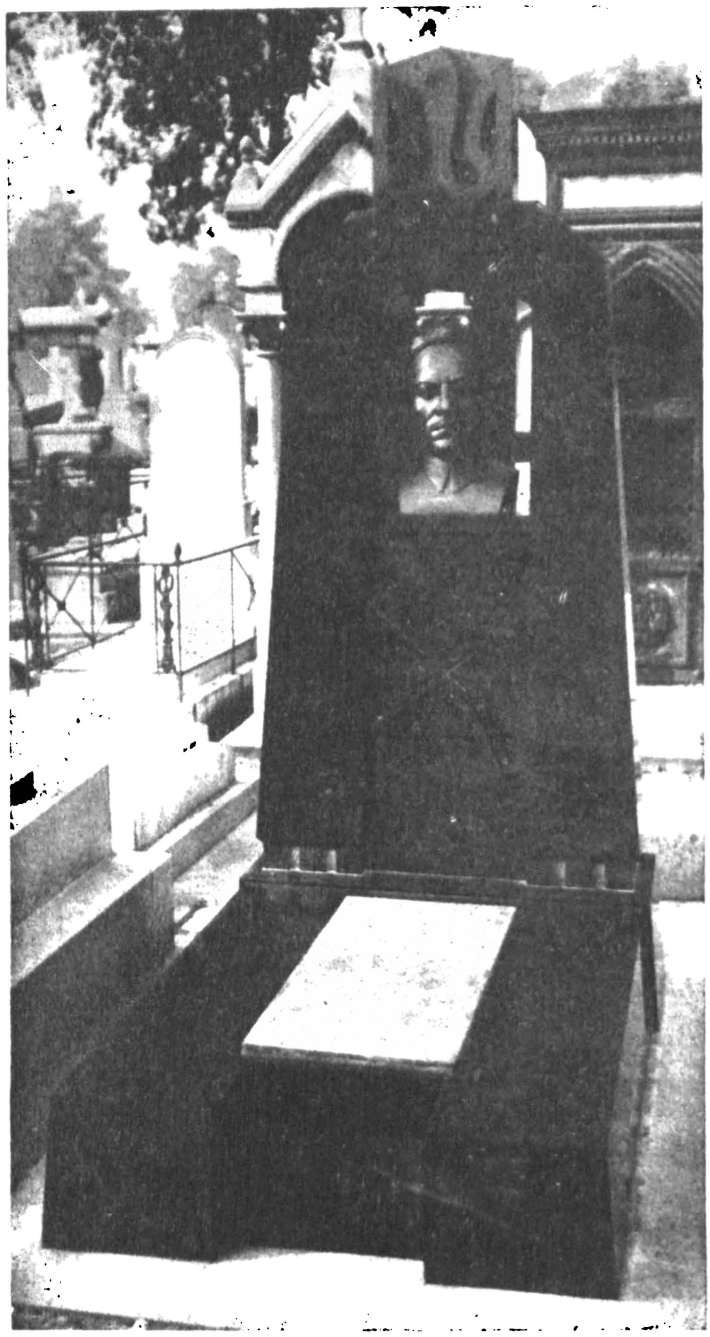
Рік видання 2-й

LEGION of SIMON PETLURA
Ukrainian Antikommunistic Organization of former soldiers and officers of the Soviet Army

SIMON PETLURA's LEGION
Ukrainischer Antikommunistischer Verein ehemaliger Soldaten und Offiziere der Sowjet Armee

LÉGION de SIMON PÈTLURA
Association Ukrainienne Anti-communiste d'Anciens Soldats et Officiers de l'Armée Soviétique

Пам'ятник на могилі С. В. Петлюри відкритий в Парижі 24 травня 1953 р.

Легіон імени Симона Петлюри — Антикомуністичне Об'єднання Колишніх Військовиків Совєтської Армії

ШТУРМ

Військово-політичний журнал ЛЕГІОНУ імени СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Ч. 3-4 (5-6)
червень-липень
1953
Рік видання 2-й

М. П.

ТРАГІЧНА ДАТА

25 травня 1926 року на брукові Парижу від куль ворога загинув Голова Директорії і Головний Отаман Військ УНР—СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА.

В самому розквіті творчих сил урвалося життя великого державного мужа, провідника й організатора нової епохи визвольних змагань українського народу, чиїм ім'ям та епоха була названа. Епоха Петлюри. Ця епоха вписана кров'ю на сторінки історії як тих, що боролися зі зброєю в руках безпосередньо під проводом самого Симона Петлюри, так вписана й кров'ю сотень тисяч тих людей, що були мордовані й розстрілювані по катівнях НКВД й засилані на совєтську московську каторгу обвинувачувані в „петлюрівщині", тобто обвинувачувані в „націоналізмі", „сепаратизмі", в „національній контрреволюції", в „націонал-ухильництві" тощо, у всьому тому, що так турбує окупанта, червону Москву, й що сам ворог поставив під спільний прапор „ПЕТЛЮРІВЩИНА". Це не випадково. Тобто, не випадково, що ворог всіх націонал-ухильників, „націоналістів", „сепаратистів" і навіть „підкуркульників" та „куркулів" ставив під єдиний такий знаменник. Це тому, що ціла доба визвольних змагань стоїть під цим прапором, під прапором С. Петлюри. Тому й „петлюрівщина" — це той стяг, під яким пішло на смерть багато людей по совєтських тюрмах та концтаборах.

Але серед українців на еміграції належне визнання для Петлюри прийшло тільки після смерти. Мабуть за життя С. Петлюри в умовах еміграції нікому і в голову не прийшло би з емігрантів, що вони мають між собою людину, якої ім'я стане провідною зорею й дороговказом для нащадків, і навіть для близьких сучасників, — прапором для цілого народу в його святій боротьбі за свободу. На превеликий жаль, ось у цю трагічну дату, в 27 річницю втрати провідника Нації, мусимо сказати гірку й терпку правду, що за життя Великому Петлюрі довелося багато витерпіти на ду, що за життя Великому Петлюрі довелося багато витерпіти на ду, що за життя Великому Петлюрі довелося багато витерпіти на

процесу над Шварцбардом цей М. Шаповал не дав судові тих матеріялів, що мав, не сказав того, що знав про дійсність справжнього убивці, М. Володіна, в наслідок чого вирок суду міг би бути осуджуючий виконавця убивства Шварцбарда, а ім'я Петлюри не було би так зганьблене перед усім світом. І ніякого виправдання поведінки п. М. Шаповала немає. Ніщо йому не стояло на перешкоді до того, щоб дати судові відомі йому факти на користь захисту честя й імени Петлюри й на некористь ворогам України. Але от він не дав.

Ми не згадуємо не для того, щоби судити п. М. Шаповала. В цьому розбереться й осудить історія. Ми тільки хочемо наведеним фактом підкреслить, яка була атмосфера навколо Президента. Як чинили „друзі" тоді коли вбили Петлюру „недруги".

Ось саме з цих причин сьогоднішня річниця являє для нас двічі трагічну дату.

Ми не тільки в цей день 27 років тому втратили Великого Сина українського народу, борця і мученика за його щастя й волю, Президента України Великого СИМОНА ПЕТЛЮРУ.

Ми ще в цей день, 27 років тому, мали наочний приклад наслідків нашого невміння шанувати своїх людей.

Зробім з цього належні висновки самі для себе.

Але ворог прорахувався. Сім куль, як і вся „дігтяна", убити Петлюру не змогли.

Дух великого Петлюри встав, як фенікс з попелу, й витає над новим поколінням борців за українську ідею. І це він є й буде прапором боротьби українського народу, аж до остаточної перемоги.

Ім'я Петлюри, освячене кров'ю дуже багатьох синів українського народу й його власною мученицькою смертю й власною кров'ю, ніколи не зійде зі сторінок української історії, хочби як хотів ворог викреслити. Запорукою цього є те, що ім'я Петлюри заховане глибоко в серцях наймолодшого покоління українського народу, яке перебірає прапор боротьби в свої молоденькі руки і з тим іменем довершить діло, що для нього жив і за нього вмер Симон Петлюра.

Леонід ПОЛТАВА

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН
СИМОН ПЕТЛЮРА

22. V. 1879 — 25. V. 1926

Мазепинщина і петлюрівщина

Понад 200 років тому в степах України гули українські гармати. Це великий Гетьман Іван Мазепа підняв Україну проти Росії. Разом з військом шведського короля Карла XII, героїчні козаки Мазепи твердою рукою наводили гармати на північ, твердою рукою стинали ворожі голови, бо іншої дороги до волі — не було.

І все ж російське військо перемогло. Шибениці, розстріли, плавучі плоти з повішеними на Дніпрі, прокляття в церквах „мазепинщини", — все те мало не лише фізично знищити передових синів України, але й духово, їм треба було знищити кожен найменший прояв українського національного мислення.

А мазепинщина, помимо всіх анатем і заклинань — виявилася безсмертною. Воно й не могло інакше бути, бо ідея самостійности така ж безсмертна, як і нарід, що її має.

На зміну мазепинщини через два століття прийшла петлюрівщина.

Білявий бурсачок

Хто очолив цю боротьбу? Хто був Петлюра, що його йменням названо цілу історичну добу в новій українській історії?

В незаможній козацькій родині, що переїхала з села в місто Полтаву, 1879 р. народився син, названий Симоном.

Першу освіту дістав Симон Петлюра в полтавській Духовній Бурсі, куди посилано в той час здебільша дітей незаможніх батьків. В „Спомінах про С. Петлюру" Василя Королів-Старого знаходимо малюнок, що характеризує малого Симона, як чутливого, вміючого знайти вихід у тяжких обставинах, гордого хлопця. Однокласники побили було одного разу В. Королів-Старого, як свіженького бурсака. Він у сльозах повертається додому: „разом зі мною вийшов один білявий бурсачок у такому ж парусиновому одязі, такий же білявий та малий, як я. Між нами відбулася така розмова:

— Як тебе звати, — спитав мене мій новий супутник.

— А тобі яке діло? — відповів я, лихий на цілий світ.

— Тю, дурень, та я ж тебе не зачіпаю! Мене звуть Симон Петлюра, а тебе?

— Королів Василь.

— Коли будеш ревіти, то тебе зватимуть бабою, — поінформував мене Петлюра.

— Як я малий, а вони мене б'ють, — відповів я.

— Я теж малий, а мене не б'ють!..

Твердо на своєму

Скінчивши Бурсу, Симон Петлюра перейшов до Духовної Семинарії. Він, як згадує Іван Рудичів в „С.Петлюра в молодости", „належав до тих одиниць, що вміють гуртувати коло себе товаришів і впливати на них" та „відзначався великою енергією в переведенні всяких планів і прямотою в трактуванні різних дражливих питань".

Та ось, вже із старшої богословської кляси, його виключають. Після довгих умовлянь духовних отців покаятися і пожаліти батьків — Симон твердо відповів, що він лишається „на своєму". І його було виключено з „вовчим білетом" — тобто двері школи були вже назавжди зачинені. За що? До Полтави приїхав славетний український композитор Микола Лисенко. На гарячому прийнятті в міському театрі — юнак Симон не втримався: він відверто висловлював свою любов до творця української національної музики, відверто виявив свої українські симпатії, чого цілком вистачало при тодішньому режимі не лише на „вовчий", але й на „ведмежий" білет.

В степах Кубані

Зовсім не лякаючись такого невеселого стану справи, юнак з „живим, симпатичним обличчям, що надовго зачаровує вас своїм духовим виразом" (за Ф.Щербиною) мандрує аж на Кубань, де влаштовується на працю вчителя.

Перед нами спогади Ф.Шербини „Симон Петлюра на Кубані". З них довідуємося, що недовго довелося вчителювати С.Петлюрі, бо „з Петербургу було прислано секретний наказ, яким заборонялося йому, як людині „неблагонадежній", учителювати і взагалі бути в безпосередніх зносинах з народом". Кубанський громадський діяч Ф. Щербина, що займав у той час відповідальну службову посаду на Кубані, викликає Петлюру до себе і влаштовує на праці, яка була для Петлюри джерелом і радости, і науки, і глибшого вироблення свого політичного й національного кредо. Петлюра працював над розбором архівів Запорізької Січі, Забужжя, Кубані і Чорномор'я.

Перший Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради 1917 р. Сидять справа: Симон Петлюра, О. Єфремов, В. Винниченко, Х. Барановський, І. Стешенко. Стоять: Б. Мартос, М. Стасюк й Христюк.

Доросла юність

Згодом Симон Петлюра іде у Львів, бо там у той час горіло вогнище національного руху: там він міг слухати лекції у Львівському Університеті, читані українською мовою; там же юнак Петлюра вступає до Революційної Партії (РУП), яка, несучи на своєму прапорі величне гасло відновлення української державности, вишколювала й гартувала політичні кадри для національної української революції; гартувала вона й юнака Петлюру, якому судилося стати вождем цієї революції.

Київ

У 1905 р. Симон Петлюра переїжджає зі Львова в Київ уже сформованою індивідуально й політично людиною. Три роки він працює секретарем у „Раді", а потім редагує соціял-демократичне „Слово". Певне, така праця привернула особливу увагу царської охранки. І ось 1907 р. ми бачимо Симона Петлюру в далекому Петербурзі, бо на Україні для нього були відкриті двері всіх політичних в'язниць.

Місто без сонця, світла й тепла

В Петербурзі скаржився якось Симон Петлюра майбутньому дипломатичному представникові УНР у Празі — М. Славінському, що йому „душно в цьому болоті без сонця, світла і тепла"... Так скаржилися в цім місті над Невою й інші великі українці: і філософ Григорій Сковорода, що втік з царського палацу пішки в убогу, але рідну Україну; і композитор Бортнянський, що тікав на Україну в свіжу, лютну ніч; і геніяльний Тарас Шевченко, що тужив за Україною, а вже тяжко хворий наліявся, що тільки на Україні він би видужав. Доля ніби на випробування — залишиться, чи не залишиться? — посилала великих людей України в Петербург. Не лише доля. З провінційної Малоросії видатні наші люди іхали в Росію вчитися імперського (але українського!) способу мислення, вчилися мислити широко й тверезо.

Цивільні вояки або „Украинская жизнь"

Та в той час на Україні йшло таке жорстоке переслідування по-українськи думаючого, що про більш-менш нормальну працю серед народу, для Петлюри зокрема — не могло бути й мови. Тому ми й зустрічаємо його незабаром у Москві, де Петлюра зупиняється на довше, де й одружується з панною Ольгою Більською (в Москві ж народилася у них і єдина дитина Леся).

Від 1912 року по 1917 рік Саліковський і Петлюра працюють в Москві редакторами журналу „Украинская Жизнь". Цей чудово редагований журнал друкувався в російській мові (що було в українській неможливо). Щоб уявити характер журналу, виписуємо кілька заголовків статтей: „Українці між політичними засланцями" (П. Чижевського), „Український архітектурний стиль", „Українство і російська преса" (М. Грушевського), „До питання економічних відносин України до Великоросії та Польщі", „До питання про культурну творчість"... Остання стаття написана С. Петлюрою, де він м. ін. заявляє: „Руху всерівно не спиниш, а особливо в житті нації, що відроджується".

За цей час остаточно сформувалося громадсько-політичне обличчя Симона Петлюри. Мабуть найяскравіше виявилися його думки в „Українському маніфесті" (поширеному в окремих відбитках по Україні і Росії), в якому Петлюра рішуче вказав місце України в складі народів, що були носіями европейського політичного демократизму.

В цей період праці в Москві, ще перед революцією 1917 р., про Симона Петлюру сказав українцям академік Корш: „Українці самі не знають, кого вони мають перед собою... Він — з породи вождів, людина з того тіста, що колись в старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями".

В Росії — Ленін, в Україні — Петлюра

Лютий 1917 р. — місяць остаточної катастрофи старої Росії. Вибухли революції: соціяльна в самій Росії, і національно-соціяльні в Україні, Білорусі, Литві, Грузії і т.д.

В Росії очолив революцію Володимир Ленін, в Україні — Симон Петлюра. Чому саме Петлюра? Адже були на той час значно відоміші українські діячі — Грушевський, Винниченко та інші. Тому, що його увага сконцентрувалася на найважливішому в цьому періоді важелі національної машини — на організації української республіканської армії.

Голова Українського Військового Генерального Комітету

Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд 22. травня 1917 р. в Києві. Один за одним виступають промовці, між ними проф. Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, — але коли на трибуні виступив Симон Петлюра, зала шаліла від вигуків „Слава", сивального брязкоту зброї й оплесків. Вояки відчули в цій невисокого росту людині—вождя нації. Промовляючи спочатку тихо, аж безбарвно, Петлюра щодалі то підвищував голос, оживав; його сіро-сині очі блищали, захоплююча душевність промови влучала в саме серце.

Симон Петлюра був обраний головою Українського Військового Генерального Комітету. Почала творитись збройна сила України.

Все, що нам належить по праву—нашим і буде!

Українські частини творились для підтримки законної влади на Україні — Центральної Ради. Найпершими військовими формаціями були Полуботківський полк, полк Вільного Козацтва, полк Богдана Хмельницького...

На другий Військовий З'їзд прибуло вояків-делегатів більше, як на перший: 2308 делегатів від 1 600 000 озброєних українців російської армії.

В середині червня 1917 р., у велетенській залі київського міського театру, гаряче вітали Петлюру. На другому Військовому З'їзді було відчутно, що година України пробила. З'їзд одноголосно дав Генеральному Комітетові право головної команди всіх збройних українських сил.

Учасники з'їзду мали від своїх частин наказ: „Без автономії України назад не повертатись!". В Центральній Раді,

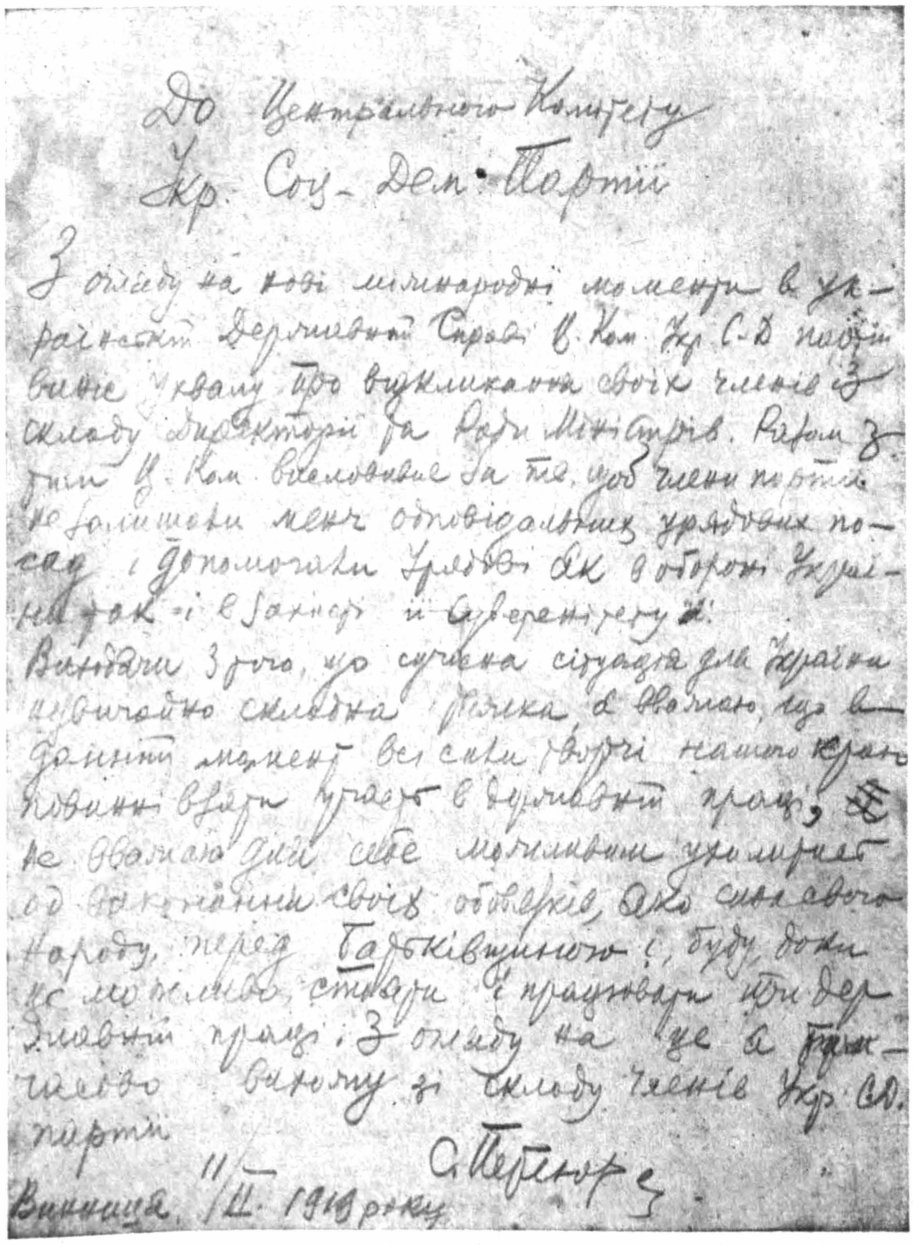

Симон Петлюра, — січень 1918

—— ✱ ——

III Український Військовий З'їзд у Києві, кінець жовтня 1917 р.

До Центрального Комітету
Укр. Соц-Дем. Партії

З огляду на нові міжнародні моменти в українській Державній Справі В. Ком. Укр. С-Д поїдне вине Універсал про виключення своїх членів з складу Директорії та Ради Міністрів. Рівночасно В. Ком. вважає за те, щоб члени нашої партії не залишали своїх відповідальних урядових посад і допомагали Уряду Директорії в обороні України як і в Західній її Державності.

Вважаючи зрочо, що сучасна ситуація для України надзвичайно складна і важка, я вважаю, що в даний момент всі сили творчі нашого краю повинні взяти участь в державній праці, і не вважаю для себе можливим умертвити від виконання своїх обов'язків для свого народу, перед Батьківщиною і, буду доки це можливо, стояти і працювати при державній праці. З огляду на це я рішаюсь вийти зі складу членів Укр. Соц. партії.

11/II 1918 року Винниця. С. Петлюра

Власноручний лист С. Петлюри до ЦК Української Соціял-Демократичної Партії 11.II.1918.

при активній співучасті Петлюри, було створено перший Універсал. В ньому ще не до кінця висловлено дійсне бажання українського народу про цілковите відокремлення України від будь-якої Росії — та це вже був величезний зрух вперед.

Вождь — воїн

В часах схвалення Четвертого Універсалу Центральної Ради, що проголосив повну самостійність Української Народньої Республіки (22.1.1918 р.), але одночасно замінював постійну армію міліцією, — Симон Петлюра вже не був у Генеральному Секретаріяті. Дрібні „пацифістичні" опозиціонери не дали змоги йому там працювати.

Петлюра знав, що доля батьківщини віднині вирішуватиметься лише гарматами. Він формує на Полтавщині Гайдамацький Кіш; звідти, б'ючи подорозі большевицькі загони — поспішає на Київ, рятувати столицю від большевиків, що вже були захопили частину міста та Арсенал (січень 1918 р).

Вискочивши з вагонів, гайдамаки зразу ж пішли в наступ. Арсенал, перетворений большевицькими повстанцями на фортецю, було тяжко здобути. Петлюра йде спереду гайдамацької лави. Ось він дає наказ: „Стріляти з димових набоїв!" Коли дим сивою пеленою завісив фортечні стіни Арсеналу, Петлюра скомандував:

— Вперед прапор. Гайдамаки, вперед... — і сам з рушницею в руках, кинувся в першій лаві. Арсенал було взято: 300 забитих і 300 полонених, багато амуніції, зброї і військового майна залишилося в його стінах. Таких епізодів у житті Симона Петлюри багато, — і військо до глибу душі любило вождя, називаючи його батьком.

Симон Петлюра в українській в'язниці

25.4.1918 р. П. Скоропадський проголосив себе, після ним вже вчиненого державного перевороту, „гетьманом всієї України". Було скасовано всі закони й декрети Центральної Ради (про землю, українську автокефальну церкву, суд...), відновлено фактично дореволюційне російське законодавство, аж нарешті в кінці „гетьманування — проголошено більш як здивованій і здезорієнтованій Україні федерацію з „єдиною-неділимою."

Симон Петлюра на той час відійшов від військової і державної праці більшого маштабу. Проте, він добре знав, де стати. Тим місцем був Земський Союз. Працюючи в Земстві, Петлюра використовував його для налагодження і плянування праці по будівництву українських шкіл, шляхів та мостів, піднесенню добробуту бідної частини населення. В одній з промов він відверто висловився, що великі землеволодіння тримаються на чужих багнетах.

Через кілька днів після цієї промови, на вимогу ні-

мецького штабу та кількох осіб з гетьманового оточення, Симона Петлюру заарештовано.

Популярність Петлюри після арешту зросла ще більше. Про нього співали пісні.

Врятування чести Української Держави

Нарешті, на ультиматум міністрів українців, Симон Петлюра був звільнений. Того ж самого дня він відбув у будинку Земського Союзу зустріч з таємно прибулими військовиками. На нараді було вирішено: коли гетьман не відмовиться від маніфесту про федерацію з Росією і не створить національне міністерство — Петлюра веде українське військо проти „федеративного" гетьмана.

Гетьман України не виконав вимог своєї країни.

З району Білої Церкви виступили на Київ полки Української Народньої Республіки, очолені Симоном Петлюрою. 14.12 1918 р., після тяжких боїв, вони ввійшли в Київ.

Скінчились гетьманські „карні загони" і повне насаджування поміщицтва, а тим більше чужого національно. Народ не стерпів цієї звеняги.

Дійсно самостійний уряд України Директорія — почав свою працю.

Орієнтація на Україну

Відчуваючи, який тягар і яка відповідальність лягають йому на плечі та бажаючи віддати себе загально державній праці для цілого народу — Симон Петлюра 11.2 1919 р. виступає з членів української соціял-демократичної партії. Багатогранність його особи вже переростала межі всяких партій. Петлюра говорив від імени цілої України і на таку ж цілість спирався.

22.1.1919 р. в Києві було урочисто проголошено Акт про з'єднання Західньо-Української Народньої Республіки та Української Народньої Республіки в одну самостійну соборну Українську Народню Республіку.

Хто не покинув поля бою?

Внутріпартійна гризня, відступ з Київа, зміни урядів, боротьба на два фронти (большевицький — на сході та півночі, і польський — на заході, де боролась УГА), наростання отаманщини на зразок Ангела чи Гуцола; тертя між урядами ЗУНР і УНР, залишення Антантою Одеси і Чорноморського побережжя, і т.д. і т.д. — увесь цей безлад, попри весь героїзм простого вояка, здавалось, був здібний зломити вайміцнішу керівну постать. Але — за спогадами міністра внутрішніх справ УНР Ісаака Мазепи: „Творення Держава" — „В цей момент із старих авторитетів... не покинув поля бою один Петлюра".

Утворено Штаб Головного Отамана армії УНР, яка налічує в той час біля 85000 людей і 15000 українських повстанців, що співпрацювали з армією завдяки впливові С. Петлюри.

На франті поруч з вояками

Перемоги і відступи, відступи і перемоги. Плаваючі фронти. Тиф. Брак ліків. Погане забезпечення. Всеж напівголі українські курені вміли перемогати ворога й тоді. На лінії тяжких проривів, просто в полі, майже щодня, з'являвся в сірій вояцькій шинелі між свого війська Головний Отаман. Він вмів терпіти так, як терпіла армія. Петлюра говорив з вояками просто й щиро, нераз бехтував очевидною небезпекою, підбадьорував і поздоровляв своїх вояків з перемогою.

Контакт із світом

Спільними зусиллями армій ЗУНР і УНР 30. серпня 1919 року було здобуто Київ. Столиця радісно зустрічала свою армію. Алже на цей раз у ній були вояки з усіх земель великої Вітчизни. Це була дійсно така знаменна подія, що день 30. серпня згодом може відзначатися як День Української Армії.

Симом Петлюра на площі Софії в 1919 р.

Уряд УНР розвиває тим часом все активнішу дипломатичну діяльність. Наші дипломатичні місії працюють в Італії, Англії, Чехо-Словаччині, Бельгії, Голляндії, Греції, Швайцарії. Німеччині і т.д. Европа перевтомлена війною. — Чого вони бажають, ці дипломати невідомої країни? „Ні одного су, ні одного вояка", заявляють у Франції, подібне і в Англії. І майже всюди: коли не пряма ворожість, то вичікування.

Симон Петлюра активно листується з дипломатами, які вже мають певні успіхи в справі торгівлі і значно більші — в справі актуалізації українського питання за кордоном...

Знову дві окремі армії

Наслідком недоброго забезпечення, тифу, браку одягу, дезорієнтації та фальшивої надії Начальної Команди УГА на Антанту і світоглядових різниць між урядами УНР та ЗУНР — 17.11. 1919 р. Українська Галицька Армія заключила договір з Денікіним, хоч багато її вояків та офіцерів середніх рангів були проти цього. Армія ж УНР, вірна Головному Отаманові С. Петлюрі, ішли далі з ним.

Перехід УГА (в якій, між іншим, був один полк ім. Петлюри, що говорить про популярність цього імени однаково і в Галичині) на бік загально-українського ворога був дошкульно відчутий армією УНР. З боями вона відступає на північ і північний захід.

В огненім кільці

В районі Чорторії армія УНР була з усіх боків оточена військами большевицькими, білими й польськими. В такому трикутнику, за розрахунком ворожих штабів, вона мала самознищитись.

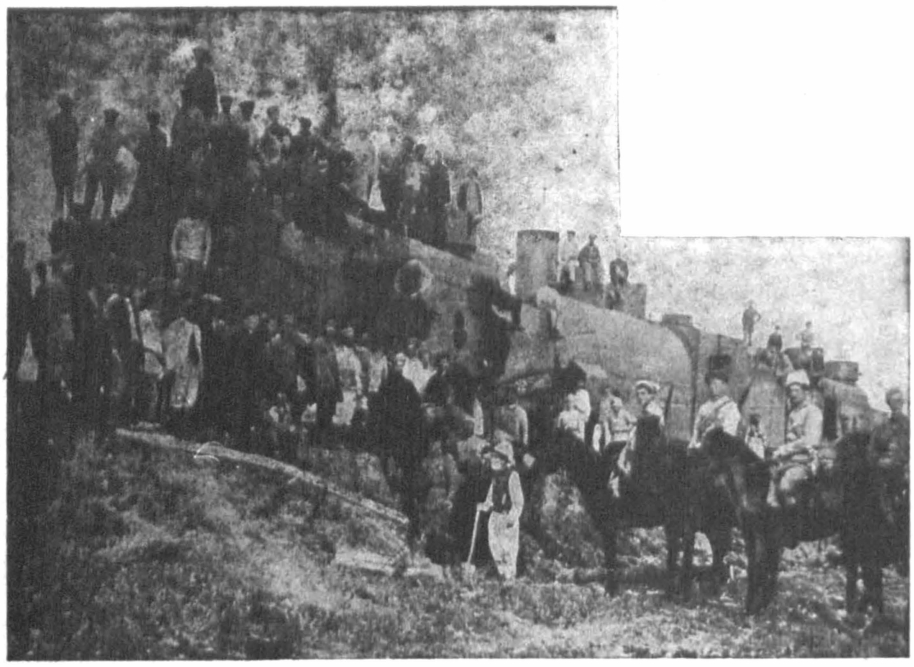
Даремні були сподівання. Армія, що разом з УГА нещодавно зуміла нанести рішучу поразку червоній арм

Зустріч Симона Петлюри на станції в Кам'янці 1920 р.

Симон Петлюра в Кам'янці 1920 р.

Симон Петлюра біля бронепотягу на фронті 1919 р.

на Правобережжі — не самозвищилась і її не знищили вороги. 4. грудня 1919 року на нараді Уряду і Штабу, під головуванням Петлюри було вирішено про тимчасовий перехід на новий партизанський метод боротьби. Армія УНР готувалась до Великого Зимового Походу.

За спогадами Арнольда Марголіна

Про Симона Петлюру в ті часи маємо цінні, безсторонні спогади Арнольда Марголіна в книзі „Україна і політика Антанти" (стор. 190-192):" Нарешті я говорив особисто з Петлюрою... Петлюра щиро розповів мені про безвихідне положення, в якім у цей час знаходилась армія. З підкупляючою щирістю він ганив і себе і інших за цілий ряд помилок у минулому. Ніякої демагогії, ніякої пози, лише один здоровий глузд і безмежна любов до свого народу просвічувались крізь усе те, що він мені говорив. Потім він почав розпитувати мене про мої закордонні враження. По самій постановці питань я побачив, що ця людина вже чудово розбирається в західньо-европейській політиці... Саме в цей час до нього прибула з Варшави спеціяльна військово-дипломатична місія. Він говорив, що згоди з Денікіним не може бути, рівнож як не може бути й мови про згоду з большевиками. Чулося в його словах, що він надіється на допомогу Пілсудського й Польщі в боротьбі з большевиками. ."

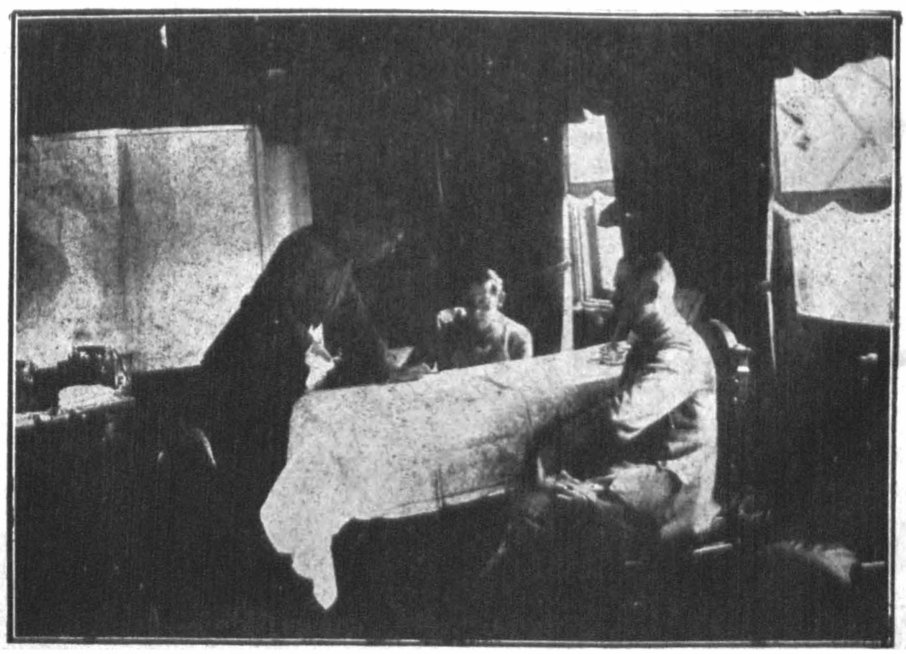
Дійсно, 5. грудня 1919 року в м. Любарах відбулося засідання уряду, на якому було ухвалено від'їзд Петлюри в Польщу. Перед від'їздом Симон Петлюра призначив ген. Омеляновича-Павленка командуючим армії (на місце тяжко хворого Василя Тютюнника).

Він від'їхав у супроводі начальника свого штабу та двох осаулів. При прощанні був мовчазний і спокійний.

Вісім тисяч героїв

Під керівництвом генерала Омеляновича-Павленка військо УНР пішло в Зимовий Похід — безприкладний похід героїв. Їх було 8.000, а з них тільки 2.000 були боєздатними; вони мали лише 12 гармат і майже не мали набоїв. Добуваючи в боях зброю, приєднуючи свіжі сили, вони понесли стяг Петлюри — стяг української волі й демократії — по вже залитій большевицькими військами Україні.

В цей час Симон Петлюра кидає на стіл східньо-европейської політичної і військової гри ризиковану карту. Він не хотів, вірніше — не міг скласти зброї, щоб замінити її собі на перо, а воякам — на чужі плуги. Вояки ар-

Симон Петлюра на фронті у вагоні 1919 р.

мії УНР були готові навіть заключити спілку з Польщею, аби лише мати змогу й далі змагатися за свою державу.

Польська вірність

21. квітня 1920 р. був підписаний військовий договір з урядом Польщі (він ніколи не був ратифікований ні Україною ні Польщею).

Українське військо, разом з польським, громлячи большевиків, 8. травня 1920 року здобуло Київ. Та вже 10 червня він був залишений. Остаточній перемозі не сприяли три головні фактори: українського війська було мало (14.000 вояків, 600 кулеметів, 60 гармат); успіхи большевицької пропаганди на Україні були великі; вітаючи свою армію з Петлюрою на чолі, українське населення стріляло вслід польському війську, бо розглядало його як окупаційне.

Українська армія допомогла врятувати Польщу. "Чудо над Вислою" сталось не без крови 6 Січової Стрілецької Дивізії, що захищала варшавський відтинок.

Нарешті Польща, замість нового наступу на большевиків, заключила з ними (тобто із Радянською Україною) в Ризі 11. жовтня 1920 року мирний договір, чим було ясно заперечено договір з 21. 4. 20 р., що й заявила офіційно делегація уряду УНР під проводом сен. Шелухина польському урядові. (Заяву про уневажнення Варшавського договору було повторено 16. липня 1948 р. на відкритті першої Сесії Української Національної Ради)

18. 10. 1920 скінчились бої між поляками й большевиками. Українська армія залишилась сама проти багатотисячних большевицьких армій. 20.000 найвірніших синів України, що по-спартанськи змагались на вузькій смузі української землі. Під шаленим тиском большевицького війська 1 листопада 1920 року українська армія перейшла Збруч на територію Польщі. З проклаттям на устах вояки здали зброю. Лише не здали вони своєї віри в Україну, в Петлюру і кінцеву перемогу.

„Льодовий" і дипломатичний походи

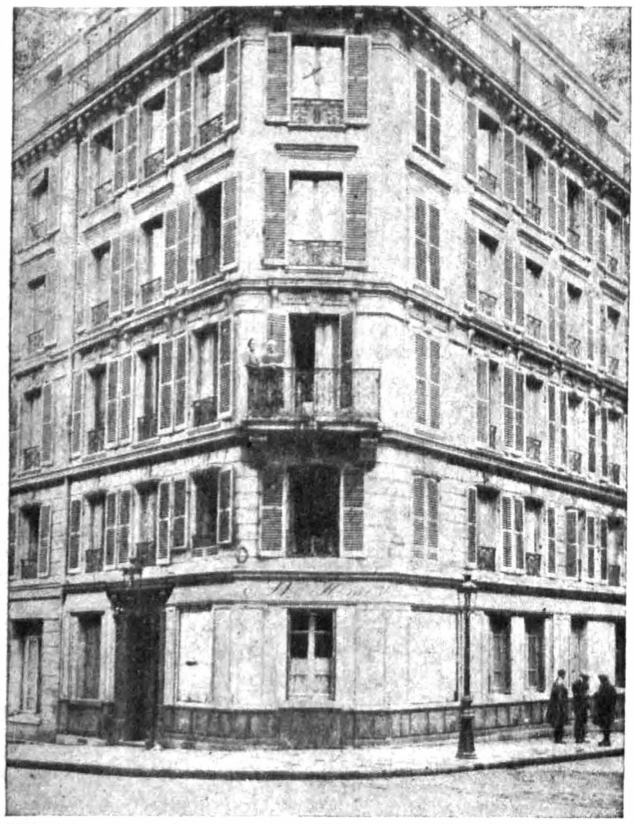
Вночі проти 4. 11. 1921 р. півтори тисячі українських вояків, розбитих на три групи, вийшли в останній похід

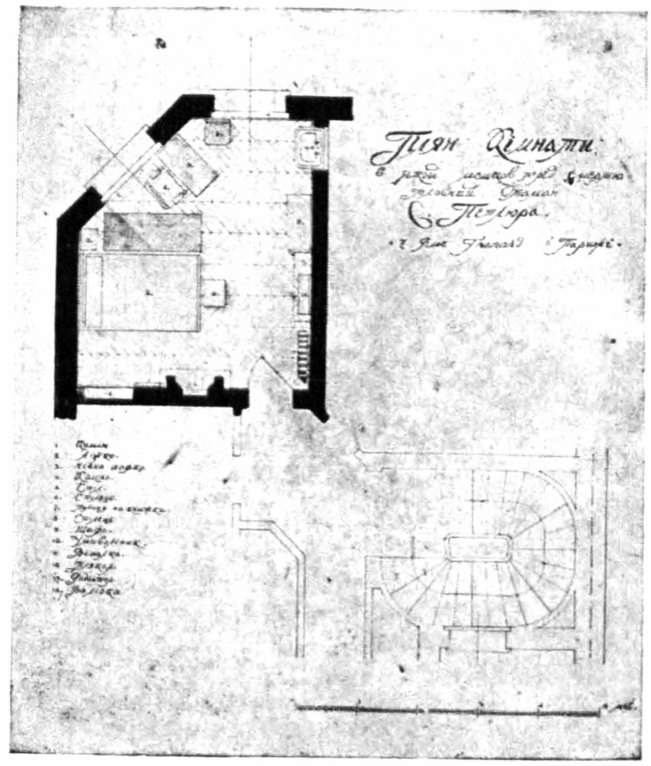
Симон Петлюра серед старшин 1919 р.

Симон Петлюра на перегляді новобранців в Староконстянтинові 1919 р.

Будинок, де жив Головний Отаман в Парижі, 7 rue Thenard

на Україну. Пішки, по засніжених рівнинах Поділля, Волині і Київщини (група полк. Палія прорвалась з боями аж під Київ), майже голі й босі, зігріті лише вогнем любови до батьківщини, — вони ще раз пронесли жовто-блакитне знамено Української Народньої Республіки на просторах понад 700 кілометрів. 359 козаків загинуло під Базаром 21. 11. 1921 р. з гаслом „Слава“., своєю кров'ю підписавши безсмертність ідеї самостійности України.

В цей час Симон Петлюра, разом з урядом, використовуючи всі, зведені тоді до мінімуму можливості, активізує нашу закордонну політику, попереджуючи Европу і цілий світ про нових гунів XX століття.

Симон Петлюра розцінював положення як передишку. Він використовував її для підготування дальшої боротьби.

На широкі води

Польща. Осінь 1923 року. Табір інтернованих українських вояків.

Петлюра продумував і планував дальшу працю. Вона вимагала виїзду в світ.

30 грудня 1923 року у Варшаві в швидкий потяг, що йшов на Відень-Будапешт, всіли Степан Могила — начальник пресової служби Української Місії в Будапешті і з ним — торговельний агент Угорщани. Це їхали під прибраними прізвищами Симон Петлюра та Вячеслав Прокопович. У той час у Будапешті і Женеві ще працювили українські дипломатичні місії.

Де закинути якір?

У Відень вони прибули саме на Новий Рік.

Нежданих новорічних гостей з сльозами радости зустрів П. Чижевський—основник укр. парляментарної громади в Першій Думі і голова українських торговельних делегацій в Швайцарії, Є. Чикаленко — видатний громадський діяч та інші старі друзі по боротьбі. Петлюра обговорював з ними положення, дістаючи важливі інформації.

Перед від'їздом на вокзал Симон Петлюра з своїм супутником ще встигли оглянути цікавіші дільниці прекрасного, особливо в той новорічний морозний день, Відня. Цей віденський день, проведений з друзями, в атмосфері столичного міста — відсвіжуючи вплинув на Петлюру, який тяжко переживав відступ свого війська й закиди з боку опозиціонерів. Тоді шукали причин невдачі і, звичайно, їх найлегше було приписати Петлюрі. Люди забували, що не лише Україна, її сила чи воля вождя грали ролю у всеевропейській розгрі.

Того ж дня о 8-й год. вечора Симін Петлюра і В. Прокопович виїхали на Будапешт, щоб звідти згодом їхати в Женеву.

Легендарний герой на Україні (і спочатку об'єкт майже ненависти на еміграції) Симон Петлюра, як колись Пилип Орлик ще з мазепинської еміграції XVIII століття — разом з урядом розпочав розвивати дипломатичну діяльність на міжнародньому полі.

Надихані його душею

1925 р. Симон Петлюра з родиною оселився на стало в Парижі.

Тяжко перелічити все, що було зроблено ним за час перебування на еміграції. Можна сказати, що абсолютна більшість зробленого нашою еміграцією — постало завдяки його енергії, плянуванню і зв'язкам; надихане його душею. Багато з заплянованого Симоном Петлюрою реалізувалось уже після його смерти.

Портрет

Коли в спогадах за 1912-1920 роки ми читаємо про Петлюру як про людину неспокійну, що палить багато цигарок, що іноді годинами сидить, низько схилившись на стільці, і вислухує звідомлення — щоб потім зірватись і давати накази, бігти до авта, поспішати на першу лінію фронту... — то на вулицях Парижу ми зустрічаємо його значно зміненим.

У скромнім двохкімнатнім мешканні на вулиці Тенар, біля Сорбони, йшла велика, кипуча діяльність. Між тим, приватне життя мешканців цієї квартири: Симона Петлюри, його дружини й доньки — було скромне, просте.

Як тоді зовнішньо виглядає Симон Петлюра? Його часто можна було бачити на вулицях Парижу. Ходив сам, цілком байдужий до самоохорони; лише обідати виходили до ресторану втрьох. Він носив добре, акуратно прасоване убрання; любив ітя повільним, розмірним кроком, несучи в руці палицю й майже не спираючись на неї. Зовні виглядав спокійно, зрівноважено. Волосся над важким білим чолом зачісував хвилею назад; очі говорили про мудрий спокій людини, що багато пережила, багато пізнала, багато переболіла. Лише іноді в тих очах пролітали сині іскорки глибокого, непоказаного назовні хвилювання; хвилювання й турбот не за себе...

25 травня 1926 року

На вулиці Расіна людина в пальто, спершись цілком на брук — розглядає книжки. Час від часу проходять перехожі. З протилежного боку вулиці хтось перебігає на цей бік і вигукує „Петлюра!"

Симом Петлюра відриває очі від книжки і повертається на оклик. Перед очима майнула чорна цівка пістоля і відразу ж — постріли. Петлюра впав, закривши рукою обличчя. Постріли лунають далі. Перелякані прохожі розбігаються. На пішоході тонкими струмочками кров.

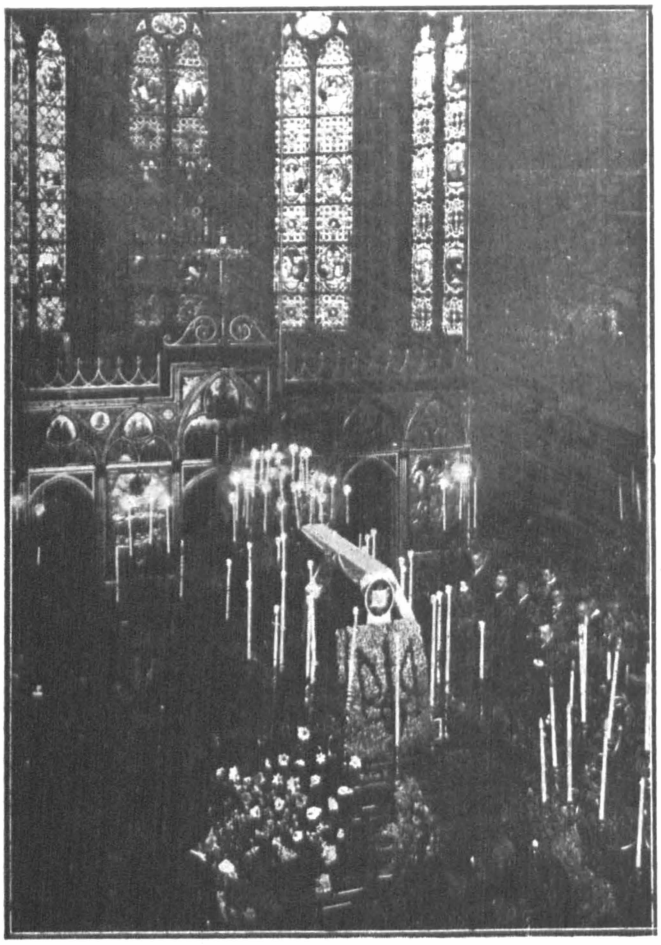
Симон Петлюра в Парижі 1925 р.

З'являється поліцист. Вихоплює з рук убивці зброю. Збирається натовп. Люди накидаються на вбивцю — і лише поліція рятує його від смерти. Пораненого п'ятьма кулями (останні шоста і сьома влучили в дерев'яний настил) Симона Петлюру відвозять до шпиталю, де він, не прийшовши до притомности, і помер о 2 год. 40 хв. дня.

Так загинув той, хто не боявся найнебезпечніших місць на фронті України, кого обминали тисячі куль, стріляних у груди, а не по-злодійськи ззаду. Европейська преса заговорила про подію. Українці-емігранти надягли жалібні стрічки. Далеко на Україні шепотом пройшла тяжка

Жалібний похід вулицями Парижу

Труна Гол.От.С.Петлюри в румунській церкві

вістка про смерть Петлюри. На Україні, де кожний шлях, горбок і балка, кожне село й місто знали його — там розуміли і знали, кого це було забито.

„Месник"

Затриманий убивця назвав себе Шварцбардом. Він заявив, що забивши Петлюру, помстився за жидівські погроми на Україні в 1917-20 рр., за які, мовляв, винен Петлюра.

Обвинувачення Симона Петлюри в жидівських погромах було таке ж негідне, як і самі погроми. На Україні в період УНР з'явилися українські гроші, на яких були написи і жидівською мовою; при уряді УНР було окреме мівістерство жидівських справ; в імени України у світі виступав дипломат Арнольд Морголін — цей видатний не лише український, але й жидівський політичний діяч; в 1918 р. Рада Міністрів одноголосно асигнувала 3 млн карб. на допомогу погромленим жидам; це асигнування підписав С. Петлюра і гроші видавалися.

Це було зроблено у той період, коли денікінці, наприклад, оголошували жидівське населення поза законом...

Паризький Суд Присяжних засудив убивцю на символічну кару одного франка, зачисляючи вже відбуту до присуду тюрму.

Винос труни Головн. Отамана С. Петлюри з румунської церкви

Далеко від України

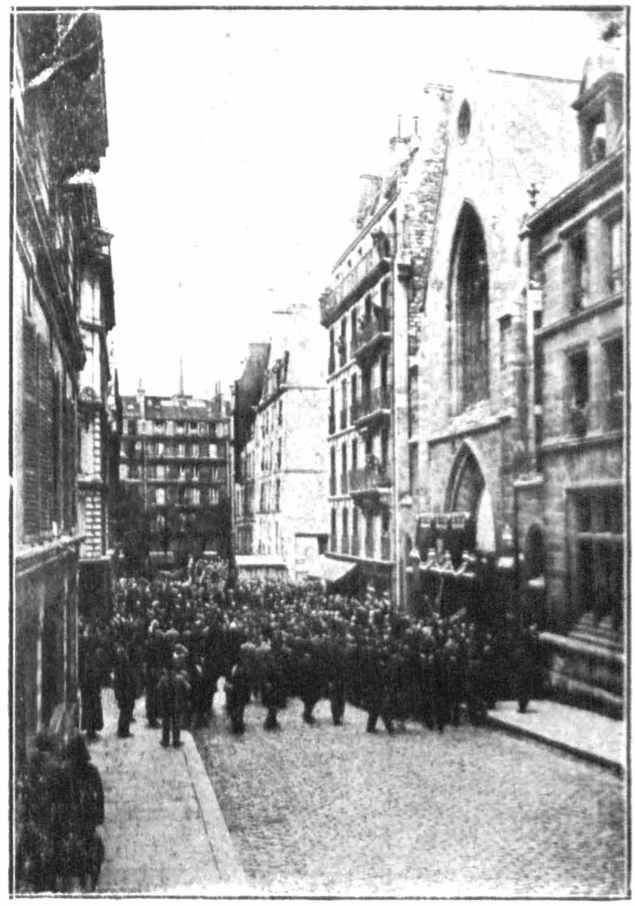
Похорон Головного Отамана відбувся 30. травня 1926 р. в Парижі, на кладовищі Монпарнас. Звідусіль з'їхались тисячі українців, між ними багато білорусів, синів Кавказу, вірмен... провести в останнє Симона Петлюру. Натовп плакав. Сльози стояли в очах обвітрених боями українських генералів, і членів уряду, і простих трудящих людей, що покинули Україну з любови до неї..

Як на Україні, використовуючи найменшу змогу, тисячі людей ідуть шороку вклонитись могилі Тараса Шевченка, так від пам'ятного 1926 р. ідуть українці-емігранти на могилу Головного Отамана.

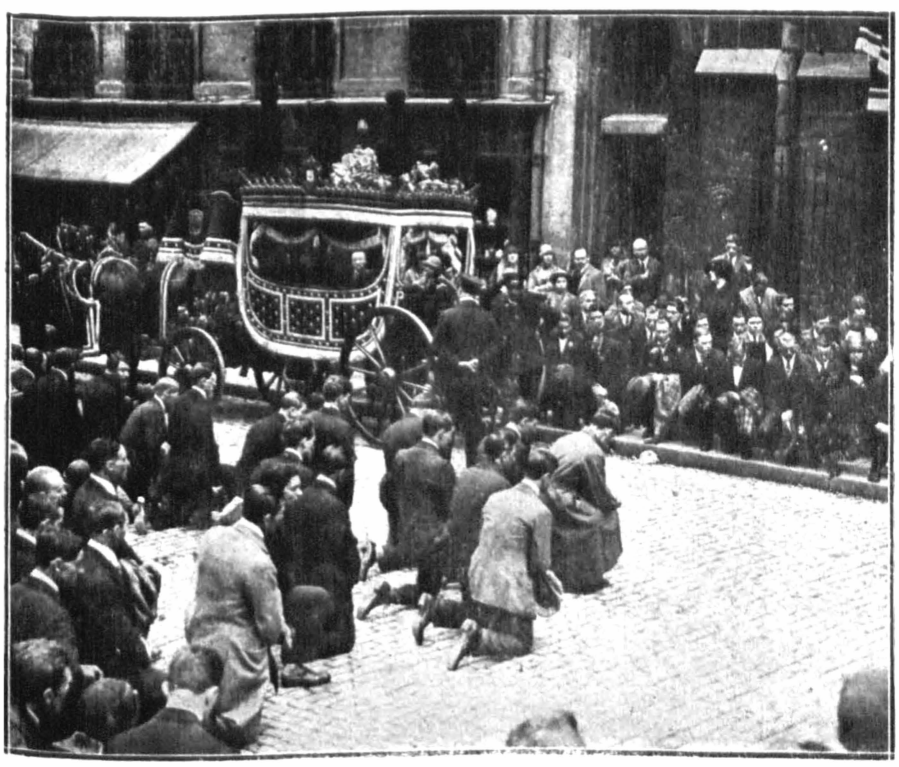
Його ім'я

Ім'я Симона Петлюри. Де ми його не знаходимо. Воно прокладає собі дорогу навіть там, де за одну згадку про нього — розстрілюють; воно веде в бій повстанські загони, воно дає надхнення вільним українським мистцям.

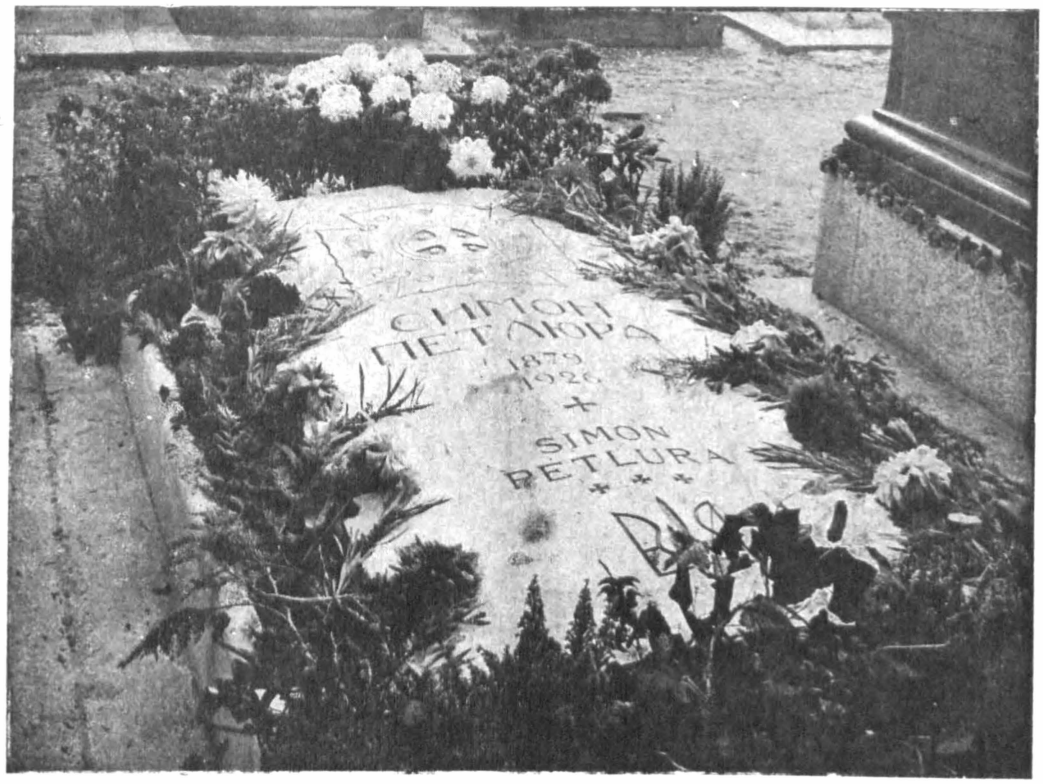
Сьогодні ім'я Петлюри, як символ незалежности й поступу, на устах сотень тисяч. Завтра воно буде на устах мільйонів, як світла легенда про Вождя — Героя. Адже українська армія під проводом Петлюри, самотньо змагаючись на сході Европи проти большевизму — змагалась не тільки за волю і державність України, вона боролась проти всесвітньої загрози. І тому світла постать Симона Петлюри, як персоніфікація того незакінченого й досі змагання України вже тепер заслуговує на вселюдський поклін.

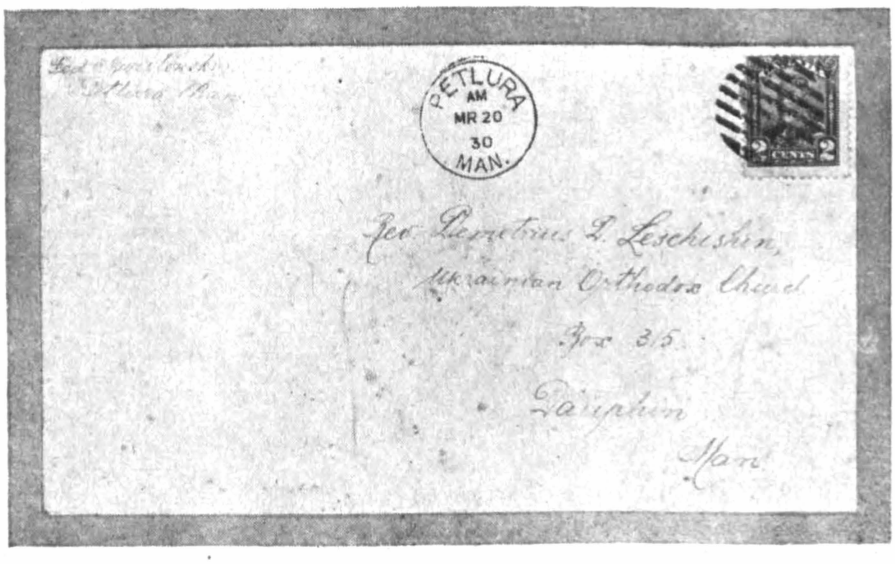
Біля румунською церквою перед виносом труни Гол. От. С. Петлюри

Перед румунською церквою під час виносу труни Гол. Отам. С. Петлюри

Могила Симона Петлюри на Монпарнаському кладовищі в Парижі

Поштовий штемпель станції Петлюра в Канаді

А. ЯКОВЛІВ

ПАРИЗЬКА ТРАГЕДІЯ

ВІД РЕДАКЦІЇ: Автор цієї праці проф. А. Яковлев — це відомий український політичний, громадський і науковий працівник, один з найвидатніших українських вчених-правників. Він поруч з проф. Славінським, був лідером Української Редакально-Демократичної Партії, член екзильного уряду УНР і професор правничих дисциплін Українського Вільного Університету в Празі. Жив в Чехо-Словаччині в Празі.

Його аналіз судового процесу над вбивником Симона Петлюри, що його оце приносимо нашим чатачам, — науково-бездоганний і об'ктивний.

Суд присяжних Парижу (Cour d'Assises de la Seine) давно вже вславився своїми випадковими вироками, рідко карающими, найчастіше виправдуючими, в більшості випадків — несподіваними, незалежними ні від злочину, ні від особи злочинця, ні від мотивів злочинної дії, а ні від міри виявлення злочинної волі. За останні роки публічна опінія Франції дуже негативно поставилася до такої мінливости та нестійкости у винесені правосуддя присяжними суддями, що звели Паризький суд до рівня звичайних драматичних публічних вистав. Причину цього явища, звичайно шукають в організації інституту присяжних, в хибах існуючої карної системи та карного процесу, а головне, в тих нездорових і шкідливих звичаях, які глибоко вкорінилися, особливо серед адвокатури, та які ще більше підкреслюють всі негативні риси французького карного процесу. Доля судила нам, українцям, так би мовити, практично ознайомитися з французьким судом присяжних та на собі самих відчути всі його негативні сторони, під час процесу над вбивцею С. В. Петлюри Шварцбардом.

Зовнішні обставини вбивства С. В. Петлюри на перший погляд здаються нескладними. Як відомо, С. В. Петлюра остаточно оселився в Парижі восени 1924 р. У Латинському кварталі, біля Сорбони, на вул. Тенар наймав він дві скромних кімнати; в одній мешкав сам, в другій містилася його дружина Ольга Опанасовна та донька Леся. Жила сім'я С. В. скромно, тихо й бідно. Своєї кухні не мали, а ходили обідати до малих ресторанів, яких так багато в Латинському кварталі. Звичайно виходили на обід всі троє разом, виключаючи випадків, коли хто з них нездужав або з інших причин не міг вийти. 25 травня 1926 р. через хоробу дружини С. В. Петлюра вийшов сам один і пішов до ресторану Шартье на вул. Расін, що знаходиться на віддалі 3-х кварталів.. Було біля першої години дня. Пробувши з годину в ресторані, С. В. вийшов, пройшов помалу кілька кроків по вул Расін і спинився біля столика з книгами книгарні Жібер. Він часто так робив: після обіду, проходячи мимо книгарні, спинявся та розглядав виставлені книги. В цей мент з протилежного боку вул. Расін, перейшовши її, наблизився до С. В. суб'єкт вдягнений в робочу білу блюзу, без шапки, назвав С. В. по імени, а коли С. В. повернувся до нього лицем, вихопив з кишені револьвера, який держав напоготові і почав стріляти, цілячись у С. В. Перша куля попала у праве плече і, хоч зробила поверхову рану, але від удару й несподіванки С. В. сильно відкинувся назад, піднявши руку, в якій тримав палицю, втратив рівновагу і впав на коліно, а потім на тротуар. Слідуючі кулі влучили С. В., коли він лежав на на тротуар. Слідуючі кулі влучили С. В., коли він лежав на тротуар. Перша куля попала у праве плече і, хоч зробила поверхову рану, але від удару й несподіванки С. В. сильно відкинувся назад, піднявши руку, в якій тримав палицю, втратив рівновагу і впав на коліно, а потім на тротуар. Слідуючі кулі влучили С. В., коли він лежав на землі та ще намагався підвестися: друга куля попала в підборіддя з правого боку, зробивши поверхову рану, третя четверта кулі вдарили в живіт з правого боку та, йдучи справа наліво й згори на низ, пробили наскрізь живіт та вийшли на рівні лівого клубу. Хоч ці дві кулі зробили тяжкі рани в кишках, але не вони заподіяли смерть, — смертельним стрілом був лише п'ятий стріл, куля якого вдарила в груди спереду, зліва на висоті серця, пробила ліве легке, серце і вийшла на рівні останнього міжребра. Вона викликала великий вилив крови у плевральну, праву й ліву та предсердечну області і таким чином стала причиною швидкої смерти. Шоста й сьома кулі попали в брук. Публіка, що проходила тут при перших же стрілах роз біглася, а коли прибіг на стріли агент поліції, то вбивця вже перестав стріляти, бо гільза від сьомої кулі зосталася в револьвері перешкодила зробити восьмий, останній стріл. Агент поліції відібрав у вбивці револьвера, а публіка кинулася на вбивцю та почала його бити. Лише за допомогою кількох агентів вдалося оборонити вбивцю та відвезти до комісаріяту поліції. С. В. Петлюру, що лежав на тротуарі, непритомний, було одвезено до шпиталю, де він не приходячи до пам'яти, упокоївся о 2-ій годині 40 хвил. дня.

На допиті в поліції вбивця заявив, що звуть його Самуїл (Шелом) Шварцбард, що він натуралізований французький громадянин, жидівської національности, родом із Смоленська, та що він вбив С. В. Петлюру, бажаючи помститися за жидівські погроми в Україні 1919-1920 рр. При таких обставинах стала ся ця трагічна для народу українського подія: Голова Директорії й Головний Отаман війська УНР, провідник національного українського визвольного руху, С. В. Петлюра став жертвою підлого, ганебного вбивсва на вулиці Парижу, серед білого дня, де його, самотнього, й безоружного, підстеріг невідомий йому вбивця.

Обставини самого вбивства С. В. Петлюри були, дійсно, нескладні, проте особа вбивці та дійсні мотиви вбивства для всіх здавалися темними та загадковими: хто він був, отой Самуїл Шварцбард, що взяв на себе ролю месника за жидівську націю, на якому праві, за чиїм мандатом? Чи була доля правди в його заяві, що він помстився за жидів, погромлених на Україні в рр. 1919-1920? І чому він чекав з своєю помстою так довго, чому не мстився в Україні, в Польщі в інших країнах де перебував протягом 7-ми років С. В. Петлюра, а здійснив свій акт в Парижі? Подібні питання ставив собі кожний, хто ближче зупинявся на вбивстві, і не знаходив задовольняючої відповіді. Щодо українського громадянства на еміграції то воно інтуітивно, однодушно, при перших же звістках про вбивство висловлювалося за те, що вбивство С. В. Петлюри є актом помсти й самооборони з боку гнобителів українського народу — російських большевиків, які, поклавши на жида Шварцбарда докоснання акту вбивства, намірялися не тільки фізично знищити незломного борця за визволення України, яким був С. В. Петлюра, але разом з тим заплямувати чесне ім'я його обвинуваченням у погромах жидів та за одним заходом дати можливість вбивці, сховавшися за лаштунки політичних мотивів, врятувати голову від гільотини. Це був пекельний, хитро розроблений плян, при розрахованні якого було взято під увагу все: і спритність большевицьких агентів і провокаторів, і байдужість що до самоохорони С. В. Петлюри, і зручне спровокування жидівських націоналістичних кіл, і хиби французького процесу, і милосердя присяжних суддів Парижу, і багато інших моментів. Така була загальна опінія українського громадянства відносно вбивства і його дійсних авторів, і вона лишилася й тепер незмінною після процесу над вбивцею Шварцбардом, після винесення судом оправдуючого вироку. Хоч і не вдалося ще виявити остаточно багатьох фактів і деталів, але й те, що вже виявилось під час і після процесу, показує, що українське громадянство не помилилося. В дальшому викладі постараємось зібрати до купи, зв'язати та безсторонне висвітлити всі факти, що торкаються особи вбивці, його спільників і самого вбивства.

Самуїл Шварцбард жидівської національности, народився в Смоленську, в Росії, р. 1886. Виріс він в Україні, в Балті, куди батьки його переїхали з Смоленська. Року 1906, після „погрому в Балті", як оповідав Шварцбард на суді, Шварцбард виїхав нелегально за кордон. Року 1908 він опинився у Відні, де з ним трапилася прикра історія, а саме, його було спіймано в склепі при вломі до каси з грошима. За це він дістав 4 місяці каторжної тюрми; спокутувавши кару, Шварцбард виїхав до Будапешту року 1909, але спійманий знов в спробі присвоєння чужої власности був адміністративно висланий за межі Австрії. Ці факти під час попереднього слідства були стверджені документально, і сам Шварцбард на суді признав факт засуду до каторжної тюрми, але оправдувався тим, що ніби то його засуджено не за крадіжку, а за „анархізм". Року 1910 Шварцбард з'явився в Парижі, тут він оженився, відкрив склеп годинників і жив, але ближчих подробиць його побуту за цієї доби не було висвітлено. На початку світової війни Шварцбард добровольцем вступив до чужоземного легіону, а потім перейшов до пішого французького полку, був поранений і року 1916 зовсім покинув військо. Восени року 1917 Шварцбард з жінкою та ще з деякими росіянами, що служили у французькій армії, виїхав на пароплаві „Мельбурн" до Росії. При цьому, щоб попасти на пароплав самому та ще й жінку провести, він зголосився до російської військової місії та назвав себе „політичним російським емігрантом". Потім, на попередньому слідстві і на суді він стверджував, що виїхав до Росії в складі французької військової місії", яка мала підвести стійкість російської армії. Заява Шварцбарда була перевірена

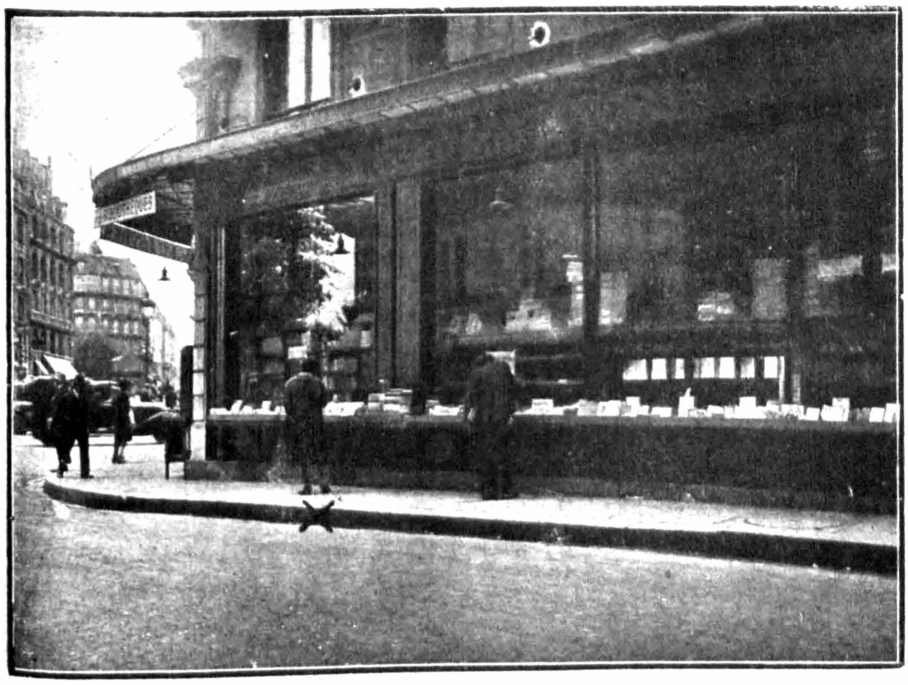
по документах французького військового міністерства і не тільки не підтвердилася, а навпаки, були виявлені цікаві подробиці, а саме: під час переїзду Шварцбард і ще кілька його товаришів провадили большевицьку пропаганду на пароплаві, були арештовані й передані російській владі по приїзді до Архангельську. У вересні 1917 р., як каже Шварцбард, він з французькою місією „прибув до Петрограду". Тут, як заявив судовому слідчому 22. XII. 1926 р., і на суді, його застала „російська революція", після чого він „вступив до російської армії", одержав відпустку на 4 місяці й виїхав до Балти, а потім до Одеси. З приводу цієї заяви адвокат Кампінкі задав йому питання, чи значить це, що Шварцбард вступив до червоної армії, але тут на допомогу Шварцбардові виступив його оборонець, адв. Торес і постарався запутати справу так, що вийшло, нібито Шварцбард вступив до „російської армії", бо мовляв у вересні 1917 р. ще не було большевицької червоної армії. Притім було зроблено на дату прибуття до Петрограду — вересень 1917 року; тим часом з заяви Шварцбарда, що ми навели вище, — з протоколу слідчого судді й стенограми — цілком ясно і недвохзначно виходило, що він прибув до Петрограду у вересні 1917 р., що в Петрограді його застала „російська революція", себто большевицький переворот в жовтні того ж року, і що вже після цієї „революції" він вступив до „російської армії", а не до армії Керенського, отже, дійсно, до червоної большевицької армії. Що Шварцбард був у червоній армії, про це є ще й інші докази. При допиті у слідчого і на суді Шварцбард заявив, що він потім перебував в Одесі, а також їздив по інших містах України і бачив погроми. На суді ще він додав, що їздив з якимсь „санітарним відділом", який давав допомогу жертвам погромів. Всі ці заяви Шварцбарда були неправдиві, вигадані вже перед судом, бо зараз по повороті з України він писав зовсім не те в одному американському часописі: він там вмістив свої спомини з перебування на Україні 1917-1919 рр. при чому одверто і не ховаючись описував, як він служив в червоній большевицькій армії та як їздив по Україні з карними большевицькими загонами. Не прямо, дещо замовчуючи, він ствердив це і на суді, розказавши епізод, який стався в с. Жмідівській Греблі. Якраз цей епізод майже буквально зараз після вбивства С. В. Петлюри було надруковано в російському тижневику „Новая Нива", що виходив в Ризі. Але там цей епізод починається так: „Когда мы оперировали в Киевской губ.", а закінчується: „Слезы бедного старого еврея (нібито жертви погрому) прожгли мою красноармейскую шинель"... Що Шварцбард був в червоній армії, навіть на чолі окремого відділу, що робив екзекуції над селянами, про це він признався Добковському. Отже, наведені факти категорично підтверджують, що Шварцбард вже з р. 1917 був у зв'язку з большевиками і що служив в червоній армії на Україні. Але Шварцбард не залишався на довго в Україні, а повернувся до Парижу. З'явився Шварцбард в Парижі р. 1920, винайняв знов магазин годинників і почав „працювати". Тут він увійшов у зносини з анархістами різних відтінків і толків і влаштував у себе „явочну" квартиру їх. Зійшся він з відомою Еммою Гольдман, Волліним, Беркманом, а потім навіть з Махном і його оточенням. Його переконання, як анархіста, його байдужість до релігійних питань („я жид, але невіруючий", заявив він слідчому) не перешкоджали йому підтримувати тісні зносини з жидівськими крайніми націоналістами, сіоністами, та перед експертами, що досліджували його психічний стан, — удавати з себе релігійного фанатика, якого пророк Ісай, як він сказав, послав на помсту за жидів. Як жив і що робив Шварцбард у Парижі до кінця 1925 р., невідомо: його сусіди нібито вважали його за тихого, скромного працівника, товариші-анархісти за відданого ідеям анархізму анархіста-бойовика, а сіоністи — за доброго націоналіста—жида. В цей же час він закріпив своє перебування у Франції тим, що виклопотав собі натуралізацію і став французьким громадянином.

Року 1925 С. Петлюра проживав у Парижі і тоді ж почав виходити „Тризуб". Ці факти стали відомі громадянству, як нашому, так і росіянам, жидам і большевикам, і зробили на останніх певне враження. В Парижі заклалася сміновіховська громада з большевиствуючих українців, до неї ж пристав і „Comite d'action" Галіпа. Цим організаціям було поставлене завдання слідкувати за діяльністю С. В. Петлюри і його оточенням та інформувати відповідні большевицькі кола. І вони взялися за роботу. Почали видавати в Парижі часопис „Українські Вісті" і в кожному числі друкувати результати свого слідкування, шпигунства і своїх „домислів" про УНР і С. В. Петлюру. Результати праці сміновіховських шпиків у Парижі були передані до Харкова й Москви: в березні 1926 р. Чубарь в Харкові і потім в Москві згадав про УНР, про С. В. Петлюру, зазначаючи небезпеку, яку являє діяльність С. В. Петлюри для советів. Очевидно, в цей момент большевики вже міркували над тим, як цю небезпеку усунути. За тиждень до вбивства вийшло в Парижі число большевицького часопису „Українські Вісті" спеціально присвячене нападам на С. В. Петлюру за договір 21. квітня 1920 р. В цьому числі для відповідного вжитку було вміщено два портрети: Пілсудського і Петлюри, з написом: „Це - пан..., а це — його наймит". Після підготовчої акції по шпіонажу за С. В. Петлюрою і його оточенням та компанії в пресі, прийшов час і для здійснення виробленого пляну знищення С. В. Петлюри. Вже після процесу Мельгунов опублікував в російському журналі „Борьба за Россию" вістку про те, що один з большевицьких провокаторів, який, між іншим, влаштував подорож В. Шульгина до Росії й який потім втік до Фінляндії, признався (признання було запротокольовано), що плян вбивства С. В. Петлюри виробили чекісти, і назвав їх. Можливо, що не була правда, але на підставі зізнань свідків і даного при свідках признання, можна з певністю сказати, що справою виконання пляну вбивства С. В. Петлюри керував і брав безпосередню активну участь таємний большевицький агент — Михайло ВОЛОДІН.

Росіянин з національности, Михайло Володін з'явився за кордоном ще р. 1920, прибувши з Сибіру до Чехії. Потім він перебрався до Галичини, до Львова, де він знався з москвофілами та провадив розвідку на користь советів і таємну большевицьку агітацію серед українського війська. З Галичини він перебрався до Закарпатської України, а звідтіль до Праги, де зв'язався з большевицькою місією та займав важливу посаду посередника між місією й місцевими комуністичними організаціями. За причетність до комуністичного повстання в Кладні, біля Праги, Володіна було розпорядженням влади вислано з Чехії. Року 1922 він з'явився в Берліні, де видавав себе за російського анархіста; там через посередництво лівого с.—р. Штейнберга познайомився він з бувшим большевицьким підкомісаром, давнім лівим с.—р. Добковським. В Берліні Володін також працював у большевиків До Парижу Володін прибув, як свідчить Микола Шаповал, 8 серпня 1925 року; тут на конгресі французької соціялістичної партії познайомився з Шаповалом і оселився в його помешканні. Прожив у Шаповала 1, 5 місяці, потім переїхав до готелю, а далі зник на цілих 4 місяці. На початку січня 1926 року він знов з'явився до Шаповала, в цей час Володін мешкав у соціяліста проф. Неймана, біля Парижу. Недовго після свого приїзду до Парижу Володін зазнайомився з Шварцбардом. Звів його з ним Добковський, який приїхав до Парижу раніше й був знайомий з Шварцбардом, як анархістом, власником „явочної" квартири де збиралися анархісти. Добковський познайомив Володіна з Шварцбардом, як він сам признав, через те, що Володін удавав з себе безробітного, який потрібує допомоги чи праці. З того часу Володін мало не щодня одвідував Шварцбарда, як свідчить про це Шаповал. Цікаво зазначити тут, зі слів Добковського, що при відвіданні Добковським Шварцбарда в справі роботи для Володіна, себто ще в кінці 1925 року, Шварцбард вже тоді просив його добути через соціяліста-революціонера Шрейдера або через В. Винниченка адресу С. В. Петлюри в Парижі.

Чи таким способом познайомилися Шварцбард і Володін, як ми тут подали спираючись на зізнання Шаповала й Добковського, невідомо, але з цього моменту, дійсно, поруч з Шварцбардом виступає і Володін. В першу чергу їм потрібно було знати адресу С. В., п. як ми, бачимо, шукає Шварцбард, за питує, як він сам признався, багатьох осіб; по цілому Латинському кварталу снують сміновіховці, на чолі з Норичем Добковським, секретарем сміновіховської організації, Галіп та інші. Нарешті, Володін бере на себе обробити генерала Миколу Шаповала та довідатися від нього і про адресу, і про дещо інше. 15 лютого 1926 р. Шаповал оселився в Латинському кварталі в домі ч. 13 на вул. Сомерар, дуже близько від квартири С. В. Петлюри, що була на вул. Тенар. З цього дня як оповідає Шаповал, Володін став учащати до нього, „а за місяців два до вбивства став ходити майже щодня, а часом і двічі на день".

Володін став часто заводити розмови з Шаповалом про С. В. Петлюру, при чому то заступався за Петлюру, коли Шаповал ганив його за „польську політику", то погоджувався з Шаповалом, ганив С. В. і все розпитував і розпитував і Шаповала, де живе Петлюра, коли і як з ним можна побачитися, а проходячи з Шаповалом вулицями Латинського кварталу, ставив йому руба запитання, нехай скаже, „де тут мешкає С. В. Петлюра." Володін навіть бажав попасти на з'їзд українських емігрантських організацій, що відбувся в травні 1926 р., але Шаповал відмовився добути квиток для Володіна і його „товариша". В цю добу і Шварцбард і Володін знали вже в лице С. В., бо, як зізнав у слідчого покійний проф. Коваль, 14 чи 15 квітня 1926 р., коли проф. Коваль з С. В. Петлюрою і А. М. Лівицьким сиділи в кафе в Булоні, то він спостеріг, що за С. В. слідкували троє, в їх числі одна дама, які потім, коли С. В. і А. М. вийшли й сіли до трамваю, вийшли і собі слідом за ними, сіли в авто і наказали шоферові, по російському, щоб він їхав слідом за трамваєм. На очній ставці з Шварцбардом В. Коваль пізнав Шварцбарда і заявив, що він був в числі тих „трьох", що слідкували за С. В. в Булоні. Коли б були показали проф. Ковалеві і Володіна, то чи

Місце, де було вбито С. Петлюру (х) на вул. Расін (біля книгарні Жільбер).

не впізнав би він в ньому ще одного з „трьох" що стікували разом з Шварцбардом?

В квітні 1926 р. група українських с.-р. Микити Шаповала, видала в Празі літографовану летючку-брошурку, в якій було наведено неповний і неточний текст договору з Польщею р. 1920 та військової конвенції з коментаріями, де в гострих виразах було зроблено напад на С. В. Петлюру за „віддачу Польщі Галичини й Волині", названо його „польським васалом, агентом", навіть кинуто загрозу „винищення до ноги" українським народом „української влади", а всяку „підтримку С. В. Петлюрі" названо „злочином". Цю брошурку було переслано і до Парижу ген. Миколі Шаповалу, який тут стояв на чолі „Української Громади" групи емігрантів, орієнтації Микити Шаповала. В своїх зізнаннях, написаних по закінченні процесу, Микола Шаповал заявляє що, на прохання Володіна він дав йому два примірники цієї брошурки. „Цієї брошурки ніхто крім мене, не мав у Парижі", признав М. Шаповал. Володін, як і треба було чекати, взятих примірників не повернув Шаповалові, хоч і обіцяв зробити це протягом 4-х днів. І от — один примірник цієї брошурки опинився в руках Шварцбарда і був знайдений при трусі в його помешканні. Ясно, що Шварцбард міг дістати цю брошурку тільки від Володіна.

Далі, як признався Володін Добковському, Володін з Шварцбардом напередодні вбивства, 25 травня, обідали разом в ресторані на вул. Росін і бачили там дружину С. В. Ольгу Опанасовну з донькою Лесею.

Наступало 25 травня 1926 р. В цей день дуже рано Володін прийшов до Шаповала, недовго побув і вийшов біля 10 ої години. В ресторанах біля Сорбони й на рогах вулиць знаходилися на своїх місцях сміновіховські шпики. Як тільки побачили вони, що С. В. вийшов з дому на обід сам один, зараз же дали знати Володіну і хтось з них викликав по телефону Шварцбарда. Шварцбард, вийшовши до сусіднього склепу, до телефону, вернувся до хати й негайно ж вийшов з дому, як стояв, в білій робочій блюзі, без капелюха, не схотівши поснідати, хоч сніданок, як признавалася жінка його, вже готовий стояв на столі. Від бульвару Менільмонтан, де мешкав Шварцбард, до ресторану на вулиці Расін, де обідав С. В. Петлюра, буде приблизно біля 1,5 — 2 км і можна було переїхати підземною залізницею, але з пересадкою, протягом 20 — 25 хв.

О 1 ій год. дня, Шварцбард вже був на вул. Расін. Тут його зустрів Володін, передав йому, що С. В. Петлюра знаходиться в ресторані, одержав від нього листа для пневматичної пошти, до якого Шварцбард тут же олівцем дописав, що „його акт має сьогодні звершитися" і став чекати завершення акту. А коли вбивство було доконане й Шварцбарда було арештовано, о год. 2. 15, тоді Володін попрямував до поштового бюра біля Готель де Віль і кинув там листа, на якому поштовий урядовець поставив штемпель „11. 35 г. 25. X 26". Хоч біля місця вбивства знаходилося аж три інших поштових бюра, але Володін вибрав найдальше, і то тому, що, як справедливо зазначає Шаповал, Володін зле орієнтувався в Парижі, ходив і їздив, керуючись більше пам'ятю зору і незнав жадного з околичних поштових бюр, крім бюра біля Готель де Віль, біля якого часто сідав в метро, щоб їхати до проф. Неймана або до Шварцбарда.'

Таким чином, пневматичний лист був ще одним неперечним

Пані Ольга Петлюра з дочкою Лесею виходять з румунської церкви, де була поставлена домовина Головн. Отамана.

доказом близької участи Володіна у вбивстві С. В. Петлюри. Вкинувши листа о год. 2.35 дня; Володін знов пішов до Шаповала. Цей зустрів Володіна на вулиці, бо вийшов з дому до кондиторської купити хліба до чаю. Було, як свідчить Шаповал, біля 3. 30. год. дня. Разом пішли вони до кондитерської, що знаходиться на розі вул. Расін і бульвару Сен-Мішел, себто в кількох кроках від місця вбивства. Володін залишився на вулиці, а Шаповал увійшов до кондиторської і тут почув розмову серед публіки, що поблизу на вул, Расін вбито якогось „руського генерала", імени якого ніхто не міг назвати. Вийшовши на вулицю, Шаповал оповів те, що чув Володіну. На це Володін „в якомусь нервовому стані" одповів: „Це певно Петлюра". Вертаючись до Шаповала, Володін запитав, чи є хто в нього, і коли довідався, що є Стасів та інші, просив Шаповала не казати Стасіву, що вбито Петлюру, а то „він, як галичанин зрадіє". Так добре Володін був поінформований у відносинах між українцями з оточення Миколи Шаповала. На другий день 26 травня знов прийшов до Шаповала Володін, застав у нього Стасіва і Карбовського і тримаючи в руці пачку російських часописів „в якомусь нервово піднесеному стані" заявив, що вбито Петлюру, що ось, він тільки що довідався про це з часописів. Далі Шаповал оповідає, що почалась розмова про вбивство, під кінець якої, коли на прохання Шаповала Стасів знайшов на плані Парижу вулицю, на якій має квартиру Шварцбард, Володін „чомусь в цю хвилину дивно зблід і на лиці з'явилися червоні плями." Коли відійшов Стасів і Карбовський, то Володін признався Шаповалові, що Шварцбард був його знайомий, в якого він часто бував

Всі вищезаведені факти разом з відомостями, які одержав Шаповал від інших осіб про те, що Володін був у всіх емігрантських колах, починаючи монархистами і кінчаючи анархистами (група Махна), та мав зносини з большевицькими чекистами, переконали Шаповала, що Володін, коли не був активним учасником вбивства, то, принаймні, був добре поінформований в цій справі. Знаючи це все, Шаповал не поривае близьких зносин з Володіним, бажаючи, як він сам пояснив, більше укріпити своє переконання, зустрічається з Володіним і далі фотографується разом з Володіним і навіть вміщує його статті в „Українському Робітнику" (вересень 1926), якого тоді видавав у Парижі. Всі свої спостереження й відомості про Володіна Шаповал, як це він запевняв в своєму зізнанні, „зараз же після вбивства переслав до Праги і оповів деяким особам в Парижі". На жаль, сам Шаповал не визнав потрібним подати ці відомості особам, що близько стояли до цивільного позовника в процесі, а особи, які дістали від нього відомості як в Празі, так і в Парижі, також замовчали їх. Треба зазначити тут, що Микола Шаповал один раз через Карбовського довів до відома С. В. Петлюри, що за ним слідкують, але Карбовський не доручення виконав якось невдало бо С. В. не взяв по передження під увагу.

В якості свідка Мик. Шаповал в своїх зізнаннях, тричі перед слідчим суддею і два рази на суді (19 і 20 жовтня 1927 р.) не сказав всього, що він знав в справі вбивства С. В. На першому допиті у слідчого судді, 20 липня 1926 р. Шаповал відмовився сказати те, що знав про Володіна і його ролю в убивстві на тій підставі, що суддя не гарантував йому тайну його зізнання. На другому допиті 12 березня 1927 р. Шаповал зізнав лише, що Володін питав його про адресу С. В. Петлюри, що після вбивства він висловив здогад, що вбито Петлюру та що Володін обідав з Шварцбардом на передодні вбивства на вул. Расін. На очній ставці з Володіним і Шварцбардом 23 березня 1927 р., Шаповал висловив здивування, що Володін знайомий з Шварцбардом ні разу йому про це не сказав, хоч ходив до нього мало не щодня, та запитав Шварцбарда. чи той не чув про нього, Шаповала, чи не сидів Шварцбард в тюрмі в Києві (разом з Перлюрою) так записано в протоколі, але на суді Шаповал зізнав, що то Володін сидів у тюрмі, та чи не командував большевицьким полком на Україні. На всі ці питання Шварцбард, розуміється відповів негативно. Нарешті на суді Шаповал більшу частину своїх зізнань присвятив вияснению російсько-українських відносин, боротьбі за незалежність, своїй діяльності під час погромів і т. п. Не дивлячись на те, що Шаповал давав свої зізнання в двох судових засіданнях, він так зізнавав, що йому мало часу лишилося на всебічне висвітлення ролі Володіна, а між тим це було головним предметом його зізнань, так важливим для цілого процесу. Він не сказав всього, що знав про Володіна, не засвідчив того важливого факту, що як от, що видана с. р. брошурка була передана ним Володіну і через Володіна перейшла до рук Шварцбарда (він вже знав тоді, що знайдену у Шварцбарда брошурку він дав Володіну). Але й те, що він сказав на суді, було знищено фактами, яких Шаповал не бажав оголосити, але які все таки стали відомі, бо були оголошені оборонцем Шварцбарда, Торесом, який, очевидно дістав їх, і міг дістати, лише від Володіна.

Ось що сказав Торес у вічі Шаповалові: „Шаповал вже при першому зізнанні у слідчого судді доніс на Володіна, що він грав підозрілу ролю, але тоді він не сказав про ту розмову, що мав з Володіним в день вбивства, по обіді. Про це він сказав лише 12 березня 1927 р. Кажуть, що Володін — большевик. Нічого подібного— це приятель свідка Шаповала! Через кілька тижнів після зізнання у судді, в серпні 1926 р., Шаповал фотографується разом з Володіним на одній фотографії. Ось ця фотографія — це доказ! Дивиться, яка інтимна поза! Большевик Володін і Шаповал! Але ось ще більш яскравий доказ: у вересні 1926 р. в журналі, який редагує Шаповал, публікується стаття Володіна. В журналі ж, який видає в Празі брат Шаповала, 7 жовтня 1926 р. друкується друга стаття Володіна. Це дійсно якийсь виключний свідок, який прийшов сюди обвинувачувати чоловіка, що він є більш-менш замішаний в убивстві С. В. Петлюри, і який в той же час дає цьому чоловікові сторінки свого журналу й фотографується з ним! Володін є другом Шаповала, який доніс на Володіна поліції, після чого фотографувався з ним і взяв його співробітником до свого журналу!". На ці слова Тореса Шаповал відповів, що він з перших же днів був переконаний, що Володін був одним із спільників в убивстві С. В. Петлюри, але, не зібравши ще всіх відомостей про це. вирішив не поривати з ним добрих зносин, щоб знайти спосіб добути точніші відомості". Володін, сказав Микола Шаповал, настоював на більш дружніх відносинах, які нас в'язали. Через те я фотографувався з ним і опублікував його статті. Під час цих, все більш і більш тісних, відносин, які я мав з другими особами з оточення Володіна (?), я упевнився, що роля Володіна в убивстві С. В. Петлюри була більш важливою, і тоді ли ше я порвав з ним всякі зносини..." Завдяки тому, що Шаповал затаїв факти, якими попрекав його Торес, і нікому з адвокатів цивільної сторони чи їх дорадникам не оповів, адвокати наші були заскочені несподіванкою і ледве-ледве допомогли Шаповалові сяк так вийти з тяжкого становища, в яке він сам себе поставив і яке так вміло використав Торес. Але зізнання Шаповала надто в тій важливій для справи частині, що торкалися участи Володіна, було збите, знівечене і втратило всяке значіння в опінії суду і присяжних.

Коли процес уже закінчувався, Микола Шаповал написав до прокурора листа, в якому просив, щоб його ще раз було допитано на суді. А після оправдання Шварцбарда Шаповал виложив на письмі більш менш повно своє зізнання, яке думав подати прокуророві і подати в пресі. Чи зробив він це, нам не відомо, але в цьому зізнанні Шаповал вперше одверто і категорично заявив: „Головна формула мого зізнання в справі вбивства С. Петлюри Шварцбардом полягає в твердженню, що: головним і фактичним організатором вбивства С. Петлюри 25 травня 1926 р. є Володін Михайло, спеціяльно для цього прибувший до Франції в серпні 1925 р.. Що торкається самого вбивці, Шварцбарда, то він або свідомий співучасник одної задуманої справи з Володіним, або став сліпим знаряддям у руках Володіна. До свого глубокого переконання, що головним і фактичним організатором вбивства С. Петлюри є— Володін, я дійшов після ряду дрібніших чи більших фактів, які довелося спостерігати мені в часі перед вбивством, та і після вбивства". Такого ясного категоричного зізнання Шаповал не дав ні перед слідчим суддею, ні перед судом. Коли б Шаповал на першому ж допиті, не боячись преси, дав ясне зізнання про участь Володіна без жадних застережень, то слідчий суддя поставився б до нього більш серйозно і уважно, — безперечно Володін був би притягнений до справи, як спільник Шварцбарда Навіть коли б Шаповал виконав обіцянку, дану адвокатам цивільної сторони, та більше сказав би на допиті 12 березня та 23 березня 1927 р. (для цього адвокати наші настоювали перед слідчім на допиті Шаповала, Добковського і Володіна), то і тоді ще не було б запізно притягти Володіна до відповідальности. Але Шаповал всі ці рази зізнавав частками, не все і не був категоричним у своїх зізнаннях, то й не викликав до себе довір'я.

Крім Шаповала про участь Володіна у вбивстві С. В. Петлюри знав і свідчив Добковський. Як Добковський познайомився з Володіним і Шварцбардом, ми вже подали раніше Тут подано ще слідуючі подробиці, беручи їх з заяви Добковського і отвертого листа його до прокурора з дня 18 жовтня 1927 р.,, які були зачитані на суді 20 жовтня. Добковський був викликаний слідчим суддею на допит 23 березня 1927 р., але на допиті він майже нічого не сказав, ніби то з причини загроз Володіна і большевиків, що перші ж його зізнання викличуть репресії над невинними людьми в Москві. Так пояснював своє мовчання Добковський в своїй заяві до прокурора 18. X. 1927 р., але в отвертому листі до прокурора Добковський признає, що він вирішив тоді замовчати йому відомі факти через те, що Володін назвався соціялістом-максималістом, що він знайшов собі дуже впливових протекторів та що, нарешті, він вжив проти Добковського всякого сорту загроз і прохань. Далі, в

Ілько ГАВРИЛЮК

Другий військовий з'їзд

Була весна 1917 р., коли разом із російською революцією повіяв перший подув нашого національного визволення, а з ним перші поривання й перші спроби творення національного життя.

Прокинулась Україна незорганізованою, мало свідомою, без коштів, без державного апарату, без власних економічних інституцій, без організованого власного війська, морально й економічно обікраденою, але бурхливою, завзятою і міцною духом.

Все те, що робилося раніш таємно, конспіративно, тепер вирвалось на світ і набрало широких форм організаційної творчости.

На одному з таких організаційних з'їздів я і зустрівся вперше з Симоном Петлюрою, ім'я якого ставало серед широких кол українського народу все більше і більше популярним.

Це було на початку червня на Другому Військовому З'їзді.

Гуде, дзвонить старий золотоверхий Київ, вітає голосно своїх дітей — нащадків славних запорозьких козаків. А їх все прибуває, все більшає біля будинку Центральної Ради, де перевіряються делегатські мандати та видаються членські картки. Дивишся на цих дітей України й несамовіть любуєшся цими енергійними козацькими обличчями, цими стрункими молодими постатями. Серед них — багато чашої інтелігенції, що силою обставин мусила була вдягнути старшинські та урядові уніформи, але й одні й другі однаково рівні, однаково один до одного прихильні; відроджений дух нації сполучив їх і споріднив.

У великому вестибюлі лунає невпинний гомін, він відбивається високо на горі й доходить до вух членів військового Генерального Комітету, що засідає під проводом Симона Петлюри... То тут, то там чути його ім'я, й всі напружено чекають на ранок, коли має початися праця з'їзду.

Величезний Київський міський театр, але й він ледве вміщує всіх прибувших; з'їхалося їх зо всіх фронтів та з запілля понад дві тисячі душ.

Настрій напружений: лунає обурення з приводу заборони з'їзду російським військовим міністром Керенським; по кутках ідуть фракційні наради з приводу намічення кандидатів до президії, в коридорах гомін делегатів, які щойно надійшли і поспішають до головної залі. Так годину-півтори... Враз затихло.

На кон виходять члени Військового Генерального Комітету й займають місця при столі. З-посеред них встає людина середнього зросту... Здалеко видно його велике чоло й великі сірі сталеві очі, обличчя енергійне, тонко обкреслене й гарне...

І враз серед затихлої залі почувся надзвичайно мелодійний зворушуючий голос: „Вітаю вас! Вітаю від імени Генерального Військового Комітету, а у ваших особах вітаю всіх українських вояків, які вас сюди надіслали, як найліпших представників своїх думок, своїх бажань, для того, щоб ви вирішили питання великої ваги".

Так от він?. Ог цей Симон Петлюра, ім'я якого стає таким улюбленим серед воскресаючого українського народу.

З нервовим тремтінням вслухався в музичні перели-

цьому отвертому листі Добковський пише, що невдовзі після вбивства С. В. Петлюри Володін признався йому, що допомагав йому вбивству. Довідавшися про це, Добковський почав ближче придивлятися до Володіна. Від Володіна він дізнався, що він знає Миколу Шаповала, який навіть познайомив Володіна з французьким депутатом-соціялістом Ляфоном. Добковський просив Володіна познайомити його з Шаповалом; Володін згодився, але під умовою, щоб Добковський нічого не говорив Шаповалові про вбивство С. В. Петлюри, бо, мовляв, Шаповал є націоналістом, кепським соціялістом і негативно ставиться до вбивства В. С. Петлюри.

Це здалося Добковському підозрілим, він знайомиться з Шаповалом і від нього довідується, що українська інтелігенція і робітники дивляться на вбивство, як на акт ненависти з боку жидів проти українського руху до незалежности. На доказ своїх слів Шаповал послався на націоналістичну жидівську пресу, особливо на газету „Найт" яка використала процес в своїх шовіністичних цілях. Тоді Добковський вирішив написати статтю проти такого поводження жидівської преси. але вмішався Володін і порадив Добковському написати брошуру і взявся видати її в Празі. Потім він почав відтягати справу, прохаючи Добковського написати брошуру вже після процесу. Скоро Володін признався Добковському, що він мусів піти до Аусема, большевицького консула в Парижі та просити дозволу на поворот до СССР, бо серед різних емігрантських кіл в Парижі розповсюдилася чутка, що він допомагав вбивству С. В. Петлюри Аусем обіцяв йому допомогти виїхати, але, боячись, щоб нагліий виїзд Володіна з Парижу не скомпромітував консулят, він радив Володіну ще трохи почекати. В кінці лютого 1927 р. Володін прийшов до Добковського дуже схвильований і заявив, що він змушений негайно тікати з Парижу, бо з певного джерела він довідався, що буде заарештований слідчим суддею до очної ставки з вдовою і дочкою С. Петлюри, і він дуже боїться щоб вони не пізнали його, бо вони його бачили на передодні вбивства в ресторані, де він сбідав разом з Шварцбардом. Добковський негайно повідомив про це Шаповала. Перевіряючи з Шаповалом в березні 1927 р. факти, що торкалися Володіна, Добковський встановив, що Володін не говорить правду про себе, що він не переставав і в Парижі бути агентом ГПУ, яким він був у Празі, що він вдавав лише, що потребує заробітку, бо він розпоряджався значними сумами якраз тоді, коли скаржився, що вмірає з голоду. „Для мене було ясно, писав Добковський у своїй брошурі, що Володін помагав Шварцбардові вбити С. Петлюру, і що Шаповал має підстави думати, що Володін зловживаючи довір'ям його, витяг у Шаповала конфіденціяльні відомості про С. Петлюру". Заява Добковського адресована до прокурора, була зачитана на суді 20 жовтня 1927 р. і викликала таку репліку з боку Шварцбарта: „Я знаю його Це жид, який грає ролю Юди відносно жидівського народу. Скільки я давав йому, і йому все мало." Щоб заглядити враження, які викликала заява Добковського і слова Шварцбарда, адвокат Тореса заявив, що В. Бурцев вважає Добковського за агента провокатора. Треба сказати, що Добковський у своєму отвертому листі зазначив, що він давно має суперечку з Бурцевим і пояснив чому. На заяву Тореса відповів адвокат Вільм, сказавши, що він про зізнання Добковського згадає в своїй промові. Надзвичайно важливі зізнання Добковського, як свідка, що досить близько знав Володіна та й був знайомий із Шварцбардом, не були подані Добковським своєчасно на допиті у слідчого судді. Тому він не був включений прокурором в число свідків, які були повинні зізнавати на суді, а його заява, хоч і була на суді оголошена, не мала сили присяжного зізнання. Хоч і позбавлене формальної сили, зізнання Добковського все таки має велике значіння, бо воно стверджує у всьому зізнання Шаповала про ролю Володіна в убийстві С. В. Петлюри. Жодного впливу на процес зізнання Добковського не мало, але він все таки опублікував його, нічого незамовчуючи в окремій брошурі, яку було цитовано. Про шпіонаж за С. В. знали від Шаповала ще Стасів і Карбовський, вони ж бачили Володіна у Шаповала і познайомилися з ним, але ні Стасів, ні Карбовський не зголосилися бути свідками на процесі.

Наведені тут факти, що торкаються Шварцбарда та Володіна і їх ролі в убийстві С. В. Петлюри, для кожного безстороннього і неупередженого дослідника є безсумнівними доказами того, що **вбивство С. В. було організовано з наказу большевиків їх тайними агентами і було доказано при безпосередній участи агента Володіна та червоноармійця Шварцбарда,** при чому Володін грав ролю організатора вбивства в Парижі, а Шварцбард вбивство доконав при активній допомозі Володіна та інших большевицьких агентів і прихильників. Відкрити дійсних авторів та організаторів вбивства, зокрема притягти до відповідальности Володіна та встановити зв'язок його і Шварцбарда з большевиками — не вдалося під час попереднього слідства бо головні свідки — Микола Шаповал і Добковський, як було вже зазначено не все відкрили, що знали, а те, що сказали, сказали запізно.

ви його мелодійного голосу відчуваю, що такий самий настрій переживає й багато інших учасників З'їзду. Вслухаюсь в його промову і розумію, що це не тільки людина великих організаційних здібностей, великої моральної сили, але й великий, яскравий промовець, який може захоплювати й переконувати.

„Ми переживаємо величний момент, — чую його слова, — наша земля переживає часи переведення в життя наших віковічних ідеалів, за які змагалися ваші прадіди й пізніші покоління".

Слухаєш ці слова, а перед очима вітають картини давнього минулого з нашої героїчної історії. І просто не віриться, що все навкруги — дійсність, що знову ми вертаємось до вільного національного життя, що навкруги ваші українські вояки, котрі з'їхалися, як і колись за козацьких часів, раду радити...

На мою долю випала висока честь бути обраним до президії з'їзду. Коли президія була сконструйована, Симон Петлюра, передаючи мені керування з'їздом промовив: „Маю надію, товаришу, що і на цьому з'їзді у вас вистачить і енергії і досвіду, щоби провадити працю успішно й продуктивно".

„Боюсь, що не виправдаю ваших надій і надій з'їзду, — відповів я — Перед нами майже дві з половиною тисячі людей, знервованих, поранених а до того ще роздратованих ворогами нашого визволення, якими навіть тут у Києві хоч греблю гати".

Коли я висловлював думку з приводу ворожого оточення, я не помилився. Вже вночі першого дня з'їзду й в усі дальші дні ми були поставлені перед подіями дуже прикрими, що викликали страшне обурення всього з'їзду.

Перше обурення було на вечірньому засіданню першого ж дня, коли при зачинених дверях обговорювалося питання про правоспільність з'їзду. Це було обурення людей, які прозріли і вже розуміли, яка страшна кривда чинилася українському народові протягом віків, і що цю кривду хотять продовжити й надалі вже російські демократичні кола в особах їх міністрів і різних організацій.

На другий день знову прикра несподіванка. Вночі перед шостим червня начальник київської міліції Лепарський повідомив командуючого київською військовою округою полковника Обручева, що ніби з'їзд вирішив удосвіта зайняти збройною силою державну скарбницю, пошту, телефон та інші державні установи. Полковник Оберучев, не перевіривши цю провокаційного донесення, ставить на ноги російські військові частини, готує їх до озброєної боротьби, турбує серед ночі видатних українських діячів і залякує, що, мовляв, у нього є ще сили розправитись із непокірливими „хохлами".

Цілком зрозуміле було те обурення, яке охопило членів з'їзду другого дня, коли вони довідались про ці провокаційні вчинки російської влади.

Симон Петлюра, очевидячки, це передбачав, бо він ранком, ще до відкриття засідання, підійшов до мене й сказав: „Товаришу, прошу вас вжити всіх заходів, щоб з'їзд заспокоїти. Я був у командуючого округою і офіційно заявив йому, що це була провокація, що такого питання на з'їзді навіть не порушувалося. По цьому питанню я виступлю перед членами з'їзду і все з'ясую".

У своїй промові з цього приводу він казав:" Наш погляд такий: з'їзд вирішує більш важливі питання, й коли якісь Лепарські своєю поведінкою й легковажним відношенням до своїх обов'язків провокують з'їзд, то це не мусить займати увагу з'їзду"...

Особливо цікаво визначилися настрої членів з'їзду під час звітів із місць. Від усіх фронтів і запілля, від різних військових громад і бойових одиниць представники попривозили свої резолюції, свої постанови, які доповнювали своїми промовами. І з усіх докладів, з усіх резолюцій відзначалася одна мета: жити вільно національним життям у вільній демократичній Україні. І тоді ж від багатьох представників ми чули скарги й нарікання на те, що на фронтах у своїй організаційній праці українці увесь час терплять утиски з боку російського командування та безконечні перешкоди з боку пануючої російської демократії, й тут же нарікання на Український Генеральний Комітет, що він увесь час тримає себе нерішучо, чим і допускає до таких болючих з'явищ; що Генеральний Комітет недає українським військовим організаціям ніяких інструкцій, не вироблює сво їх статутів, підручників і все неможе вийти з стану якоїсь приватної організації, яка існує лише з ласки російських панів; підкреслювали, що Генеральний Комітет мусить зрозуміти, що він існує не з чиєїсь ласки, а існує на своїй рідній землі, уповноважений своїм народом, про що свідчить присутність тут військових представників.

Симон Петлюра сидів на кону праворуч біля паштунків і уважно слухав. Врешті підвівся і прохав слова. Швидким кроками наблизився до катедри й почав доповідь з'їздові, що Генеральний Військовий Комітет разом з Центральною Радою робив усе, що було можливо: посилав до російського уряду прохання, проекти, попередження, різні делегації і коли з цього не було бажаних нам наслідків, то це вже не його вина. І що в своїх суто військових справах Український Генеральний Комітет немає повних уповноважень та що в його складі бракує досвідчених фахівців...

І, як відповідь на цю промову, з'їзд виносить рішучу постанову — дає Генеральному Комітетові права головної команди всіх озброєних українських сил і вимагає від нього рішучих заходів і практичної роботи. Доручає генеральному Комітетові якнайшвидше розробити детальний план українізації війська й вжити всіх заходів до негайного переведення цих постанов у життя; ухвалює, що накази Українського Генерального Комітету для всіх українських військових організацій від нині є обов'язкові, а всі вимоги Генерального Комітету вищою російською військовою владою мусять визнаватися і задовольнятися. З'їзд пропонує Центральній Раді до російського уряду більше не звертатися а негайно приступити до твердої організації краю; з свого боку з'їзд забезпечує Центральній Раді найактивнішу підтримку в усіх її заходах і кличе український нарід одностайно і не ухильно виконувати всі її постанови. На допомогу Генеральному Комітетові (до перевиборів) з'їзд негайно обирає генерала Кондратовича, полковників Жуковського, Грищенка, Войтенка й кап. Сливінського як фахівців з усіх галузів військової справи.

Після цих постанов Симон Петлюра разом з своїми помічниками береться до праці з усією силою рук і розуму свого, й за два дні вже виступає перед з'їздом з проектами: „зразкового статуту військових українських громад" і „наказом пам'яткою", що з'ясовує в низці точок обов'язки кожного козака.

І коли він робив ці доклади, було помітно, що в цих працях була його душа, всі його помисли, було видно, як вболівав він усім цим і як близько брав усе до серця.

Із цього докладу ми вже бачили, що майбутній Генеральний Комітет є ні що інше, як українське військове міністерство, а в особі Симона Петлюри ми вже бачили нашого першого військового міністра.

Кожний, хто потім із Симоном Петлюрою працював в Генеральному Комітеті бачив, що він ретельно і свято виконував покладені на нього обов'язки, які випливали з усіх інструкцій і постанов.

Цих рішучих постанов налякалися російські кола не тільки в Києві, але і в Петербурзі. Українська справа почала дебатуватися на багатьох російських з'їздах та засіданнях, і звичайно, вирішувалася не на нашу користь. Із Петербургу негайно прислали до Києва відомого російського революціонера Л. Дейча, представника волинців, що перші вирушили в Петербурзі на боротьбу з монархізмом,

і представника петербурзької ради солдатських депутатів із завданням впливати на Україні не тільки на російське і жидівське суспільство, а й на українське.

Військовий з'їзд закінчував свою працю. Під впливом його постанов в українських частинах на фронтах все кипіло, по селах розливалося бурхливе море — організувалося вільне козацтво, по великих містах доходило вже до конфліктів, а в самому Києві нервове напруження дійшло до кульмінаційної точки. Всі чогось сподівалися, чогось чекали. З'їзд, який привіз з місць постанову: „без автономії України не вертатися" — закінчував свою працю в підвесеному настрою. Україна в особах її військових представників чекала рішучого слова й великого діла.

Це зрозуміли наші проводирі, і в Центральній Раді, при найбільшій співучасті Симона Петлюри, підготовлявся акт величезної політичної ваги — закінчувався й редагувався в останнє Перший Універсал.

Як зараз пом'ятаю...

Останній день з'їзду. Під час вечірнього засідання біля десятої години вечора з'являється на кону товариш голови Центральної Ради Володимир Винниченко з писаним папером у руках.

Увесь з'їзд занімів. Жадного руху. жадного слова! Тисячі постатів наче скам'яніли. Винниченко помітно хвилюється, рухи швидкі, нервові, підходить до естради...

І враз відчулися урочисті слова Універсалу: „Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі".

Щось невимовно-величне, щось містичне вітало в ці хвилини над головами синів України. Уперше за 250 років національного гніту й безправности лунали святі слова Першого Універсалу.

„Народе Український! В твоїх руках доля твоя. В цей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю й державним розумом, що ти — народ хліборобів — можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим державним народом, як рівний з рівним".

Прослухані останні слова Універсалу, відбилися по всіх закутках великої залі у всіх серцях присутніх. Одна мить мертвої тиші і враз... голос повний захоплення, повний хвилювання й радощів, вигукнув: „Слава Центральній Раді!" Порив нечуваного ентузіязму охоплює всіх присутніх, тисячі людей стають на ноги й довго-довго лунають під банями залі могутні, щасливі вигуки: „Слава!"

На катедру виходить Симон Петлюра." Ми переживаємо історичний момент, величний і відповідальний. — каже він. — В ім'я порятунку України Центральна Рада вирішила взяти на свої плечі тяжкий тягар"... „Тепер, коли ви почали цей акт, дозвольте радісно і разом з тим з почуттям відповідальности виголосити: Слава Україні! Слава!"

На кону перед портретом Шевченка сліпий бандурист грає й співає український революційний гимн, його підхоплюють члени з'їзду, й в звуках цього гимну відчувається непереможна, незламна сила, й розумієш, що нарід, який міг утворити такі слова, таку пісню, не загине, що він буде жити на вільній землі.

Гимн закінчено... Симон Петлюра, лагідно і ласкаво підводить сліпого бандуриста і веде за лаштунки. Але члени з'їзду не розходяться. Наче не все ще зроблено, ніби щось забули... На кону знову з'являється Петлюра. І враз серед напруженої тиші свіжий, милозвучний низький голос починає: „Як умру, то поховайте"...

Так, саме це треба зробити — згадати ім'я нашого національного пророка й мученика за нашу визвольну ідею. Весь з'їзд як одна людина, опускається на коліна. Звуки, повні надзвичайної сумної краси, лунають — могутні, урочисті, чарують, западають у душу й будять у ній все най краще, що тільки є в людській істоті.

Не витримують нерви. Навіть у людей, загартованих кількарічними воєнними обставинами, не вистарчає сили затовати свої ніжні й тонкі переживання. Хтось витирає тихі сльози, хтось плаче голосно, надривчасто... не соромиться втерти очі й Симон Петлюра.

З'їзд закінчено. Але вирішено зібратися на другий день по обіді в українському театрі Садовського для прощання й одержання на руки друкованого Універсалу.

Другого дня о 4-й годині з прощальними промовами виступають: від імени президій з'їзду І. Гаврилюк, Центральної Ради — проф. М. Грушевський і Військового Генерального Комітету — Симон Петлюра. Потім всім присутнім роздають друковані примірники Універсалу і всі виходять на Троїцький майдан, де Генеральний Комітет і президія Центральної Ради та Військового З'їзду приймають парад українського полку імени гетьмана Богдана Хмельницького.

От показується на чудовому кровному огирі командир полку — полковник Ю. Капкан; за ним повівае прапор Великого Гетьмана. Полк у повному бойовому вигляді дефілює перед нашими очима. Поперед кожного курінн, кожної сотні йдуть, як орли, відважні старшини, а за ними козаки — курінь за курінем, сотня за сотнею. З-поміж людського гомону й розмірного стукання ніг яскраво й голосно лунають привітання Петлюри, які він виголошує кожній сотні. А козаки йдуть, ідуть бадьорі, могутні і горді — горді розумінням, що вони перший український полк у вас вольній Батьківщині, що вони краса і надія відродженої нації.

Парад закінчено, й всі рушають на Софійську площу, де мають читати Універсал для прилюдного вислухання.

О годині шостій похід прибув до пам'ятника Богдана Хмельницького, біля якого на величезному майдані уже зібралися десятки тисяч люду. Вся величезна площа з краю до краю була запружена народом, ціле море голів, і, як хвилі, з краю в край лунає українська мова.

Похід біля пам'ятника зустріло українське духовенство, привітальну промову до прибувших виголосив священик О. Маринич, після чого член Центральної Ради М. Ковалевський прочитав народові Перший Універсал. Закінчення його було вкрите голосними оплесками й нечуваними по своїй силі вигуками: „Слава!" Враз із дзвіниць Софійського Собору й Михайлівського манастиря залунали могутні, урочисті дзвони, й так кілька хвилин. Все зілялося в згуках людських голосів, музики й урочистих дзвонів.

Величний, щасливий, навік незабутній день.

Нарешті стихло, але не розходяться люди, чекають останнього слова. Від імени Центральної Ради промовляє голова М. Грушевський, від імени Генерального Комітету Симон Петлюра.

„З уст в уста, з хати в хату, з села в село, — каже Петлюра, — по всіх просторах України нехай пролунає звістка, що ми самі будемо творити волю й обновлення нашої землі. Нехай знають усі, що від нині на сторожі нашої правди стоятиме весь озброєний український народ, і все, що нам належить по праву, нашим і буде."

„Слава! Слава Петлюрі!" вибухнували десятки тисяч людей. До нього простягаються руки, підіймають його догори й так несуть під звуки чудової оркестри першого українського полку. Перед ним, також на руках, несуть голову Центральної Ради проф. М. Грушевського.

Десять тисяч люду, в яких революція зірвала полуду з очей, які прозріли й відчули, що є українцями, які зрозуміли, що своєму відродженню зобов'язані таким людям, як Симон Петлюра, не бракувало ентузіязму. Вони лише тепер в свято нашої волі — відчули всю ту кривду, яка творилася над ними та їхніми батьками й дідами на протязі віків, і від того ще більша любов опанувала ними до своєї новознайденої Батьківщини і її визвачних лицарів. І одним з таких найвидатніших, найулюбленіших вождів був СИМОН ПЕТЛЮРА.

Г. ПОРОХІВСЬКИИ

Українська Армія та її Вождь

1926 рік, шостий рік перебування Української Народньої Армії на еміґрації, дав цій армії журні дарунки: 25. травня та незабутню могилу на цвинтарі Монпарнасс,..

Сумні, журливі панахиди... Слова безсильні, щоб висловити біль великої втрати... Сльози на вимучених обличчях,.. Чорні пов'язки на вбогих одягах... Чорні пов'язки — зворушливий знак духового споріднення та єдности з тим, хто покликав їх до святої боротьби за волю рідного народу, хто водив їх у бій хто горів у огні страждань українського народу..

Чи давно гриміли гармати? Чи давно свистіли не змовкаючи кулі? Чи давно стояв наш Батько, не схиляючи гордої голови на полях боїв? Смертоносні кулі не посміли торкнути великого борця. Вони минали його, мов би знаючи всю правоту його прагнень, його боротьби.

Й цього великого сина України найманий кат кладе стрілом... Жаль... Тяжкий сум... Порив усього єства до помсти... Серце рветься й плаче...

Пройшло сорок днів...

Знято вояцтво чорну жалобу з рукавів... Але не зняло її з свого серця: ще темніше охопила жалоба козацькі скорбні душі...

Борці за визволення України, ті, що йшли озброєні на зустріч ворогам, щиро любили сього першого вождя...

В глибоких темних, небезпечних шахтах, на високих снігових горах, в огні та димові майстерень та фабрик — „Батько Отаман" один володів козацькими умами та настроєм, як володів ними на полях України... В яких би тяжких умовах не були вояки, чи то старшини, чи то козаки, вони при кожній нагоді згадували любим словом свого Симона Петлюру й посилали йому найщиріші побажання...

І не було ні одної хвилини, коли б вояцтво відчувало, що воно не стоїть під його доглядом та що хто-небудь інший має право наказувати йому вояцтву... При кожній події широко політичного значіння, кожний козак, кожний старшина ставив собі і другим питання: „Що то скаже на це Батько?" І тут же давалася відповідь: „Він стежить за всім, він жде моменту. Треба ждати наказу і бути готовим до нього"....

Симона Петлюру вбито в той момент, коли на ньому, як на світлому промені, скупчилася любов та надія українського народу.

Вмер вождь української армії, як мученик за святу ідею визволення батьківщини, довершивши цим той шлях, яким він йшов ціле життя, яким одзначився особливо за тяжкі роки визвольної боротьби...

Маючи державний розум та дар політичного передбачення, Симон Петлюра міцно стояв на грунті відокремлення від Росії, вважаючи, що лише силою зброї можна здобути утримати свої права та відновити Українську державність.

Він став на чолі української армії, і з того часу духово злився з українським військом. Всі свої сили, всю свою енергію, всю свою любов він вкладав у діло його створення. Цілий 1917 рік він горів у вогні творчої діяльности. Треба було мати велику силу духа і глибоку віру, щоб у тих обставинах переводити працю, яку він переводив Одні частини гинули в нерівних боях, другі не хотіли йти проти ворога, треті переходили до нього. То з рушницею в перших лавах то на трибуні, то як суровий суддя боровся Симон Петлюра проти ворогів. Боронив до останнього Київ.

З приходом німців настав для Симона Петлюри час великої душевної муки, коли він бачив, як ворожими руками руйнувалося те, за що він боровся. Нова влада, Скоропадського, бачучи в ньому майбутнього ворога, кинула його до тюрми.

Як вояк мушу констатувати, що гетьманський уряд на Україні в 1918 році все робив, щоб знищити здобутки України, які вона набула кров'ю полеглих своїх дітей під час короткої, але кривавої в йни з большевицькою Москвою. Не торкаючись інших ділянок, про які я не маю відомостей, можу лише сказати, що в ділянці військовій, в армії руїнницька праця почалася з перших же кроків гетьманської влади. Все щире українське принижувалося, вигонилося. Сильні духом частини розігнано. Творились частини зі складом і з настроями російськими. Творилися окремі російські частини, кадри для армії Денікіна. Це не була підготова до федерації: ні, все це й сама федерація були пляновою підготовою до творення „Единої-неділимої".

Під ударом Антанти впали Німеччина Австрія. Впала під ударом українського народу і гетьманська влада. Українське вояцтво знов побачило на чолі Симона Петлюру. Знов швидко створена армія стала до боротьби.

Грудень 1918 року був початком тої української національної армії, яка потім, в дальші роки визвольної боротьби, позбавлена бойових та медичних засобів, билася мужньо з ворогами, обороняючи своїм завзяттям Українську Державу та добробут її народу.

В ті тяжки роки взаємовідносини між армією та її вождем вилилися в певні форми, які яскраво вказують на відданість, що її мала армія до нього, та на високий дух армії. Завдяки зусиллям Головного Отамана, армія прибрала певних організованих форм та перейнялася тою духовою єдністю, яка робила і робить її живою та невмирущою й до сього часу. На духовому обличчю армії яскраво відбилася світла вдача її вождя.

Українська армія мала і має дійсний демократизм, себто була вихована в розумінні рівности всіх борців. Там, де порушувалася військова справа були суворі начальники та слухняні підлеглі У справах позаслужбових це були брати, діти одної батьківщини. Не було жадної думки про „білу кість", про „блакитну кров". Ні закони, ні традиції не стояли стіною між старшинством та козаками. Для духового дружнього з'єднання не було ніяких перешкод. Сам Головний Отаман хотів цього і давав цьому приклад. Ставився до всіх просто, по-дружньому, як старший брат до своїх молодших. Він любив козаків, і це почуття клав за підставу для будування сильної, витривалої армії, яку не могли б зломити ніякі бурі. Військова навала фізично сильнішого ворога примусила українську армію покинути батьківщину, перейти на чужі терени, понерітися на чужині. Але життя на вигнанні не зруйнувало духа армії. Стара російська армія під ударами агітації розвалилася, порвала свої прапори, перебила своїх начальників і вождів, бо вона будувалася лише на почутті страху. Гетьманські формування при перших ударах військ Директорії розвалилися, бо не мали ні любові до гетьмана, ні національного почуття, і були під командою чужого або не свідомого еле-

О. ШУЛЬГИН

Симон Петлюра та українська закордонна політика

Своє ставлення до питань закордонної політики Симон Петлюра виявляв ще в той час, коли за українську державність можна було говорити хібащо пошепки. Маємо на увазі своєрідний політичний маніфест, що його випустила „Украинская Жизнь" в 1914 році, де було виразно висвітлено симпатії до Антанти.

Автором маніфесту був Симон Петлюра, тодішній редактор „У. Ж.". Коли настала революція і в травні 1917 року Петлюра приїхав до Києва, щоб почати свою бурхливу політичну кар'єру, виявилося, що його міжнародні симпатії мало різнилися від 1914 року.

Першому українському кабінетові, „Генеральному Секретаріяту", доводилося, розуміється, не раз дебатувати ці питання, а поодиноким секретарям мати з ними справу.

Цілком природньо, що, крім генерального секретаря закордонних справ, найбільше мусіли цікавити ці питання військового міністра, яким і був Симон Петлюра.

Коли настане час і можна буде зібрати весь революційний матеріял 1917 р., будуть видрукувані і його відозви, які кликали українських вояків стояти міцно на фронті і виконувати свої обов'язки до кінця.

Ціла акція Військового Комітету, душею якого був Симон Петлюра, скерована була на утворення українського війська і на заповнення ним, і тільки ним, південно-західнього фронту, як називали тодішній фронт на українській території.

Російський уряд уважав це за анархічну акцію, між тим як гіркий досвід виявив, що саме це і могло бути одиноким порятунком проти анархії, руїни, погромів і т. ін. Натурально, коли б мета, що її поставив майбутній Головний Отаман, була здійснена, фронт антинімецький, принаймні в цій його частині довше міг би утриматися. Це розуміли союзні військові місії, і з осени 1917 р., коли вони стали оселюватися в Києві, почали ходити до Симона Петлюри, бо ставилися до нього з симпатією.

Тоді, як відомо, антиукраїнські часописи кричали весь час, що Центральна Рада веде германофільську політику. Коли ж після деяких відозв військового характеру та декларацій генерального секретаря закордонних справ стало ясним, що це не так, то чорносотенні публіцисти почали приписувати ці виступи персонально двом членам уряду — Симону Петлюрі і Мені, як секретареві закордонних справ. Пізніше, особисті вороги Петлюри докоряли йому за те, що він, нібито, не зважувався одверто виступити з своїми думками про закордонну політику. Докори ті були безпідставні.

Поперше, політика Секретаріяту зовсім не була персональною, а до того Симон Петлюра справді уникав у той час виступати поза межі суто військових справ, бо й того було з нього досить.

Але на таємних нарадах у кабінеті М. С. Грушевського в листопаді, (там бували крім Симона Петлюри, —Винниченко, Порш, Ткаченко і Шульгин), коли авторові цих рядків доводилося звітувати про переговори з представниками Антанти, Симон Петлюра виступав одверто. Пізніше, як відомо, в наслідок загострених стосунків з головою ради міністрів, Петлюра вийшов з кабінету, що було великим нещастям, бо заступив його, на жаль, не хто інший, як Микола Порш. І в тих засіданнях ради міністрів, де широко обмірковувалися всі питання міжнародньої політики, Симона Петлюри вже не було.

В той час Петлюра, здавалося, зовсім відійшов від політики і все більше перетворювався в „героя шаблі". Як військовик, він відограв велику ролю в одному визначному епізоді нашої історії. Вже значно пізніше, коли в Парижі (1921 р.) його обвинувачували в пресі, що він увійшов до Києва в 1918 році на чолі німецького війська, Петлюра надіслав авторові цих рядків листа, в якому з'ясував, що він дійсно вагався, чи не відійти йому зовсім від справ після порозуміння з німцями з огляду на його добрі стосунки з представниками Антанти. Але думка про те, що чужинці будуть визволяти нашу столицю — була дуже тяжкою. І тоді він вирішив іти на чолі українського війська та взяти Київ українськими руками. Як відомо, це справді здійснилося. Коли ж слідом за українськими козаками прийшло німецьке військо, Симон Петлюра вважав свою роль покінченою і перейшов на приватне становище, незабаром віддавшись земській роботі...

Події бурею неслися над Україною. Обраний на голову союзу українських Земств, Симон Петлюра опинився не то в гетьманській, не то в німецькій в'язниці. А вийшовши з неї, зразу ж стає членом Директорії і Головним Отаманом військ УНР.

З цього моменту і особливо з часу, коли Симона Петлюру обрано на голову Директорії, значення його в нашій міжнародній політиці стає величезним, майже рішаючим.

Цілком природньо було те, що маючи симпатії до Антанти в ті часи, коли здавалося, переважала противна сторона, Симон Петлюра не мав підстав тепер від цих симпатій відхилятись. Отже 1919 р. зимою і навесні він стоїть на тому, що треба конче досягнути порозуміння з всесильною Антантою, добитись, щоб союзники визнали Директорію, і помогли їй, чи принаймні не перешкоджали Україні в її тяжкій боротьбі з більшевицькою навалою.

Відомо, що ці переговори ні до чого не довели, що вони були перервані, і французьке військо раптово покинуло Одесу. Покладалися певні надії на Паризьку делегацію, але й вони були марними. Делегації цій довелося зустрінутись у Парижі з надзвичайними труднощами. Чимало зробили помилок і самі українці: трудно було, не маючи досвіду, підібрати відповідних людей, трудно було тим, що опинилися в зовсім нових і не звичних обставинах, розбиратися серед політичних відносин того дівнього Парижу. Але саме головне, що стало на перешкоді делегації, це певне незнання рішаючими чинниками, що таке Україна, недовір'я до неї, а часом і справжня до неї ворожість. Вони звертался до тих, кого знали і кого вважали компетентними в справах, а це були росіяни та поляки. Можна собі уявити, що говорили тоді про нас росіяни в їх пресі! Це була злісна інформація з домішкою глуму, яким вони хотіли збити українську справу перед очима світу. І серед тих інсинуацій особливо діставалося Симону Петлюрі, якого в першу чергу зараховано до германофілів, до ворогів Антанти і т. ін.

Але і з польського боку за тих часів атака була не мала: річ у тому, що саме тоді йшла боротьба за Галичину. Отже уряд УНР не тільки не здобув собі допомоги від Антанти, а мав ще величезні ускладнення з боку своїх західніх сусідів.

Після походу армії Галлера на Галичину і взяття Львова, після того як Армія Західньої УНР перейшла Збруч, Україна стала відрізаною від цілого світу, оточеною з усіх боків ворогами.

Напружившись нелюдські зусилля, українці взяли Київ у серпні 1919 року, але там зустріли нового ворога — армію Денікіна, підтриману Антантою. А далі настає вже справжня катастрофа: агонія Кам'янецька, смерть від тифу половини армії, розклад моральний, який доводить до переходу більшої частини українсько-галицьких військ до Денікіна.

мента. Українська ж республіканська армія, мала любов до свого вождя, і всі — від вищого начальника до простого козака — були перейняті ідеєю незалежної України.

Головний Отаман хотів у цій визвольній боротьбі мати армію, організовану в певні одноманітні одиниці, що перебували б у повній підлеглості головному штабові. Всіма способами нищив самовільних отаманів, які народжувалися під час боротьби і робили більш лиха, ніж користі.

Своїм ставленням до населення Головний Отаман був ліпшим прикладом для армії. Він виразно вказував, що це той народ, якому він, армія та уряд мусять служити. Всяку сваволю та утиск проти населення якої будь національности та віри він карав. Разом з тим вимагав від населення певних жертв для підтримки армії.

Ні в одного вояка ніколи не було і хвилини, коли б він міг подумати, що Отаман і він, простий козак, це щось окреме: своєю працею, своєю любов'ю до народу, до армії, до України — Симон Петлюра міцно злився з борцями за визволення. Так він впливав на дух армії та цілого народу.

Тому то так і боялися його вороги навіть і тоді, коли він перебував далеко від батьківщини, від рідного народу. Тому то вороги, щоб поранити український народ, українську армію і нанесли удар, смертний стріл нашому Отаманові.

Але дарма. Духа Симона Петлюри вони не змогли і ніколи не зможуть убити. Він залишається і буде володіти армією та народом так, як володів і раніше.

В. СИНКЛЕР

Пам'яти С. В. Петлюри

В кінці 1917 року, по розкладі російського фронту, я покинув російську армію і оселився на стале в Києві, де кипіло життя, йшла жвава робота будування самостійної Української Республіки. Центральна Рада видавала декрет за декретом, щоб створити нове життя на руїнах старого режиму, яке б відповідало духу українського народу, а також революційним обставинам, що серед них народжувалася молода УНР.

Цілком зрозуміло, що тоді ж почалася спроба творення національної української армії, бо політичні керівники розуміли, що без армії не буде й України. З'явилися в Києві спочатку окремі військові частини, а потім і ціла Сердюцька дивізія. В той час, читаючи газети, я почув в перший раз прізвище Симона Петлюри, який був головою Військового Комітету. Він то власне й провадив організацію й формування української армії.

Дізнавшись, що Симон Петлюра по фаху є цивільна людина, я був здивований але ж міркував собі: в час революції беруть гору лише люди, сильні духом, волею, характером — люди, яких висуває цілий народ; певно, гадав собі, що Петлюра з таких.

На початку січня 1918 року вибухає в Києві повстання комуністів, яке на протязі кількох днів було зліквідоване українським військом.

Трохи пізніше я дізнався, що цю ліквідацію перевів прибувший до Києва корпус (Слобідський), на чолі котрого стояв Симон Петлюра, при чому цей корпус був вже на фронті і бився з большевиками. Ця відомість мене здивувала, а також і зацікавила, бо я все ще не міг призвичаїтися до думки, що цивільна людина не тільки провадить формування армії, але й керує військом в бою, правда, більш — менш партизанським, але все в бою, для чого, крім особистої відваги, потрібні ще й військові знання. Це зацікавило мене ще більше, і я хотів побачити Симона Петлюру, але на жаль не було нагоди, і я почав малювати собі постать Петлюри сам в своїй уяві.

Газети писали про Петлюру, в місті багато про нього говорили, хто з усмішкою, хто з ненавистю, більшість же з захопленням, але я його особисто не бачив. Далі сталося захоплення Києва большевиками (Муравйов) і їх двотижневий терор з тисячами розстріляних громадян України.

Панував стан, коли можна було справді прийти до розпуки. Але, на щастя, на чолі руху, на чолі Держави стояв Симон Петлюра. Цілком ясно було для нього, що так далі бути не може і що нашу лінію треба якось змінити, бо не можна всіх сусідів мати своїми ворогами і битись з усіма разом. Треба вирвати Україну з того кола смерти, в якому вона опинилась 1919 року. Треба ясно собі сказати, де наш основний ворог і з ним боротися, тільки з ним одним. Для Симона Петлюри було ясно, що цей ворог — Москва.

Бачив також Симон Петлюра повну невдачу наших розмов в Одесі і в Парижі з Антантою і знав, що там теж ми оточені самими ворогами. Знав, що переконати французів, англійців чи американців неможливо, не маючи підтримки ані від одного з наших сусідів.

І Симон Петлюра їде за кордон, аби вишукати новий шлях для боротьби за незалежну Україну і зупиняється у Варшаві. Почалися переговори з польським урядом, які привели до договору 1920 р. Це було цілою революцією в тодішній нашій закордонній політиці, і треба було великої громадської мужности, щоб на неї зважитись. Симон Петлюра цю мужність мав, але не легко і йому було зважитись.

Він вагався і шукав доброї поради. Покійний вже Євген Чикаленко оповідав, авторові цих рядків, як в той тяжкий час радився з ним Петлюра чи йти чи ні на згоду з Поляками. „Що ж, — відповів Чикаленко —, коли ви переможете, то будете превищай за самого Богдана, а коли ні, то пам'ятайте, що ім'я Івана Виговського увійшло як почесне до нашої Історії."

У переговорах з Польщею постало болюче питання кордонів, питання Галичини та Волині. Галичина в особі своїх керуючих чинників (напр. галицький референт закордонних справ Панейко) вже давно просила і молила українську делегацію в Парижі (посла Сидоренка) залишити її в спокою, не втручатися до галицьких справ та до її закордонної політики.

Панейко всупереч Сидоренкові створив навіть самостійну делегацію в Парижі і він не то до злуки з Москвою, не то до утворення незалежної Західньої Української Республіки. Галицькі керуючі кола вважали, що одв'язавши свою справу від справи Великої України, вони силою своїх аргументів переконають і Лігу Націй і Раду Амбасадорів...

Отже серед тяжких обставин, вічого іншого не залишилося робити, як погодитись з такою постановою галицької справи, віддаючи її на рішення міжнародного трибуналу. Що ж до Волині то довелося встановити тимчасові кордони, які мали бути згідно з договором 1920 року пізніше переглянуті.

Далі було складено воєнну конвенцію, і зачалася війна та похід на Київ 1920 р.

Відомо, скільки героїзму виявила наша невелика, але зразкова по своєму військовому духу армія, відомо, скільки мужности і властивої йому сміливости виявив і сам Симон Петлюра. Але відомо і це, як тяжко скінчився цей похід: українська армія, що не встигла розвернутися, мусила покинути, разом з урядом, рідну землю і перейти на чужину.

Знову становище було повне розпуки, і знову лінії праці й виходу з неї знайшов Симон Петлюра.

Разом з урядом він гарячково активізує нашу закордонну політику на Далекому Сході, і під знаком активної політики в Європі проходить 1921 р. Ще є якась надія, ще киплять повстання, але вже запізно: тепер після Колчака, Денікіна, Врангеля боротьбу проти большевиків Антанта взагалі припиняє. Втомились. Затихає на деякий час і Україна.

Отже маємо „передишку". На думку Симона Петлюри її треба використати, щоб підготувати ту міжнародню ситуацію, яка нам дасть змогу перемогти в майбутньому, а саме — треба йти до зближення із Заходом, треба використати всі дороги до нього.

І Симон Петлюра розумів, що ми мусимо це виконати і зайняти своє місце серед інших народів. Він розумів і з властивою йому енергією підганяв, полював ініціятиву, щоб ні одної нагоди не було пропущено, де можна було б заманіфестувати своє національне ім'я, де можна говорити за Україну. Чи це буде політичне товариство прихильників Ліги Націй, чи науковий з'їзд, чи міжнародній союз інчалідів, чи міжнародня жіноча ліга — все одно, скоїзь мусять бути українці. Досить вказати хочби на факт тріюмфальної подорожі капелі Кошиця, що до неї спричинився своєю ініціятивою С. Петлюра.

Закордонна політика Симона Петлюри, його заповіт щодо неї є синтез політики 1919 і 1920 років ведучи боротьбу за самостійну Україну, шукати зближення з нашими західніми сусідами, і через них, ідучи далі, знайти для України надійну базу в світовій міжнародній опінії.

Багато має заслуг Симон Петлюра, але ця його впертість у закордонній політиці, мудрість його керівництва є одною з найбільших заслуг. Завдяки одностайності й твердості нашої лінії за кордоном, завдяки одноцільності, логічності нашої акції, завдяки систематичній праці українських політичних чинників взагалі за кордоном, у світі починають українську проблему розуміти і ми сподіваємося, що в час рішучий, коли, як в 1919 році, знову потребуватимемо допомоги, Европа вже не буде дивитися на нас такими сонними, байдужими, а то й ворожими очима.

До цього ще два слова: Симон Петлюра мав надзвичай ні якості дипломата: тонкий діялект, незвичайно тактовний, лагідний, привітний, він просто зачаровував кожного чужинця, з яким йому доводилось зустрічатися.

У всіх відношеннях з кожним роком ріс Симон Петлюра, набирався великого досвіду, переживав і передумував все минуле. Але чи не найбільше виріс він саме як керівник закордонної політики, як діяч европейського, міжнароднього маштабу. І не можна звикнути до думки, що людина, яка так глибоко розуміла наші відносини, та відчувала наше майбутнє і наші завдання, — вирвана раптово так трагічно, з життя...

Потім звільнення України від большевиків при допомозі німців. В той час я вступив на службу до Українського Генерального штабу і був призначений членом комітету для формування та організації української армії. Ім'я Петлюри ще було у всіх на устах, я бачив вже його характерний підпис, його резолюції на ріжних законопроєктах, алеж його самого так ще й не бачив.

Далі починається період гетьманства. Я продовжував працювати вже у військово науковому комітеті при Генеральному штабі, а пізніше як перший отаман-квартирмайстер Головного Управління Генерального штабу, алеж про Симона Петлюру майже нічого не чув. Пізніше я дізнався, що він відсунувся цілком від військової справи, працював у Земському Союзі і був навіть заарештований.

В листопаді 1918 року вибухає повстання проти гетьмана, яке переводить Директорія, в склад якої входить і Симон Петлюра, яко Головний Отаман української республіканської армії. Повстання за короткий час набрало великих розмірів: народ наче б стихійно піднявся і пішов туди, куди повели його вожді — на Київ. Говорили в місті, що біля 500 000 війська Петлюри наступає на Київ. Чи було в дійсності 500 000, ніхто не знає, й встановити точне число при таких умовах було неможливо. У всякому разі враження у нас, що знаходились у Києві, було таке, що йде майже цілий народ й що веде його Петлюра.

За кільки часу армія Петлюри здобуває Київ, Гетьман зрікається влади, яку приймає Директорія УНР.

З цього моменту велика популярність Симона Петлюри між військовиками зросла надзвичайно, і це власно урятувало ситуацію, бо з одного боку треба було провадити війну з російськими большевиками, що наступали на Київ з півночі, а з другого — треба було упорядкувати армію, більш-менш організувати її, бо під час повстання створилося самочинно багато частин ріжноманітного складу, які визнавали тільки авторитет Симона Петлюри.

Помішником і начальником штабу армії у Симона Петлюри був отаман Василь Тютюнник, який в січні 1919 року покликав мене і запропонував мені посаду генерал-квартирмайстра Штабу Дієвої Армії, яку я і взяв після згоди Гововного Отамана на моє призначення. Тепер, нарешті, я міг побачити Симона Петлюру. Дійсно, за декілька днів було призначено оперативний доклад Головному Отаманові, який повинен був прибути до Генерального Штабу. В призначений день і годину відповідні старшини були зібрані і чекали на чолі з отаманом Тютюнником прибуття Головного Отамана, з найбільшою цікавістю чекав я.

Нарешті, Головний Отаман йде.

Легке хвилювання і... в кабінет входить Головний Отаман. Він привітався зо всіма присутніми і сів слухати доклад отамана Тютюнника про бойові операції.

Я був здивований і розчарований, бо він цілком не відповідав моїй уяві. Передо мною була „звичайна" людина, середнього росту, з енергійним обличчям, розумними очами, але він зовсім не викликав страху, скоріше приваблював своїм виразом.

Для мене повстала загадка, чому, так здавалося би, по першому враженню, „звичайна" людина користується такою великою популярністю, яку внутрішню силу повинна вона мати, щоб керувати масами, щоб стати на чолі цілого народу. Незабаром цю загадку було передо мною розв'язано.

1-го лютого 1919 року ми повинні були залишити Київ і штаб переїхав до Жмеринки. Тут Головний Отаман щодня приходив до Штабу вислухати оперативний доклад про бойові події на фронті трьох наших військових груп (тоді вже було переведено реорганізацію армії і всі окремі частини зникли), це дало мені можливість пізнати ближче Головного Отамана, зрозуміти його і тим відгадати цю загадку.

Поперше він був великий український патріот, такий, яких кожна нація виховує лише одиницями, фанатик щодо самостійности України. Всі, хто хоч один раз розмовляв з Симоном Петлюрою, той відразу бачив непохитну його твердість в цьому питанні, а це спричинилося до того, що ідея самостійности УНР органічно зв'язалася з іменем Петлюри.

Подруге, Петлюра був великий психолог, він знав душу окремого козака і старшини, а знаючи душу окремого вояка, він розумів душу і психологію натовпу, маси військової. Ось чому тільки він міг вимагати від наших частин геройських подвигів, для успішного осягнечня яких, здавалося би, не було жадної надії (брак набоїв, відсутність постачання), передаючи свою волю й свою віру в перемогу своїм підлеглим. В особливо ризикованих операіях, коли штаб бачив надію на успіх лише в геройстві військ, він звертався до Головного Отамана з проханням допомоги. Не було випадку, щоби Петлюра відмовився, відразу їхав на фронт і розмовляв з старшинами та козаками.

Він говорив... Тоді то постать „звичайної" людини танула, зникала, відмінялася в постать велетня духа і волі. Обличчя його переображалося, світилося, горіло внутрішнім вогнем любові до батьківщини. Його голос звучав твердо, рішуче, його слова були повні такої віри в перемогу і осягнення поставленної мети, так вимагали цієї перемоги, що ця віра передавалася війську, підіймала його дух, наче б електризувала його, і воно, забуваючи усі труднощі, небезпеку, перенесені злидні і втому, відважно кидалося в бій, і наслідок — несподіваний успіх.

В оперативному відношенні він цілком довіряв своєму штабу. В інші розпорядження і проєкти штабу він вносив завжди корективи, що викликалися особливими умовами створення національної армії під час війни й революції, що ми, військові, не завжди розуміли.

В приватному житті скромний, непретенсійний, лагідний, доступний для кожного, він на всіх робив дуже приємне враження; здавалось, що не може бути чоловіка, котрого С.В. не міг би переконати. В моральному відношенню кристально чистий, про свої особисті користі він ніколи не дбав.

От в коротких рисах обличчя незабутнього С. В. Петлюри, принаймні, як я його розумів.

За використані в цьому журналі кліша редакція журналу „Штурм" складає сердечну подяку адміністрації бібліотеки ім. С.В. Петлюри в Парижі, власністю якої вони є.

Разом з тим повідомляємо наших читачів, що випуск цього числа затримався через затримку згаданих кліш митним урядом.

Редакція

„ШТУРМ"

військово-політичний журнал Легіону імени Симона Петлюри

Адреса редакції і адміністрації:

„STURM" Neu Ulm/D. Ludwigstr. 10

Deutschland

З М І С Т :

1. **М.П.** — Трагічна дата. . . . . ст. 1
2. **Леонід ПОЛТАВА** — Головний Отаман Симон Петлюра. . . . . ст. 2
3. **А. ЯКОВЛІВ** — Паризька трагедія. . . . . ст. 15
4. **Ілько ГАВРИЛЮК** — Другий військовий з'їзд. . ст. 19
5. **Г. ПОРОХІВСЬКИЙ** — Українська армія та її Вождь ст. 22
6. **О. ШУЛЬГИН** — Симон Петлюра та українська закордонна політика. . . . . ст. 23
7. **В. СИНКЛЕР** — Пам'яти С.В. Петлюри. . ст. 24

На обкладинці:

Портрет Симона Васильовича ПЕТЛЮРИ

Пам'ятник на могилі С.В. Петлюри в Парижі відкритий 24. травня 1953 року

Набувайте „ШТУРМ" у Місцевих Відділах Легіону Симона Петлюри та в уповноважених і кольпортерів „Українських Вістей"

Ціна одного примірника журналу „ШТУРМ"

Австралія.	0:03:04 австр. фунт.
Австрія.	7 австр. шіл.
Аргентіна.	4 аргент. пез.
Бельгія.	20 бельг. фрн.
Бразілія.	12 браз. круз.
Великобританія. . . .	0:02:04 англ. фунт.
Голляндія.	1,5 гол. ґульд.
Канада.	50 кан. центів
Німеччина.	1,5 нім. марка
США.	50 амер. цент.
Франція.	120 франків